

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE DİLEKÇE İLE BAŞVURMA HAKKI¹

THE RIGHT TO APPLY WITH A PETITION TO THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

Kürşat AKÇA²

ÖZET

Vatandaşların, idarenin sebep olduğu hak kayıplarını telafi etmek veya idareyi belli bir konuda adım atmaya sevk etmek için devlet organlarına dilekçe vermeleri kadim bir uygulamadır. Bu uygulama zamanla dilekçe hakkı olarak ülke anayasalarında teminat altına alınmıştır. Dilekçe hakkı, bir dilekçeyle bir yanda bireylerin kendi kişisel menfaat ve hak kayıplarını telafi etmeye diğer taraftan kamunun çıkarları için vatandaşların idareye katılmalarına olanak vermektedir. Dilekçe hakkı kapsamında dilekçeler her devlet organına verilebildiği gibi meclislere de verilebilmektedir. Yasama organı olarak meclislere verilen dilekçeler doğrudan devletin en üst kademesine ulaştığı için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu sebeple meclislere dilekçe hakkı günümüzde birçok anayasada ayrı bir temel hak olarak düzenlenmiştir. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dilekçe ile başvuru hakkı düzenlenmiş olup, usul ve esasları mevzuatta belirlenmiştir. Çalışmada Türkiye Millet Meclisi'ne dilekçe ile başvuru hakkının hukuki rejimi inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dilekçe, Dilekçe Hakkı, Dilekçe Komisyonu, Meclise Dilekçe ile Başvuru.

¹ Araştırma Makalesi
Makale gönderim tarihi: 08.03.2024
Makale kabul tarihi: 30.05.2024

² Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
E-posta: kursat.akca@inonu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7439-9438>

ABSTRACT

It is an ancient practice for citizens to submit petitions to state organs in order to compensate for the loss of rights caused by the administration or to urge the administration to take action on a certain issue. Over time, this practice has been protected in the constitutions of countries as the right to petition. The right to petition allows individuals to redress their personal interests and loss of rights through a petition on the one hand, and citizens to participate in the administration in the public interest on the other. Within the scope of the right to petition, petitions can be submitted to any state organ as well as to parliaments. Petitions submitted to parliaments as legislative bodies are of particular importance as they directly reach the highest level of the state. For this reason, the right to petition the parliaments is regulated as a separate fundamental right in many constitutions today. The 1982 Constitution of the Republic of Turkey also regulates the right to apply to the Grand National Assembly of Turkey by petition, and its procedures and principles are set out in the legislation. In this paper, the legal regime of the right to apply to the Turkish National Assembly by petition is analysed.

Keywords: *Grand National Assembly of Turkey, Petition, Right to petition, Petition Committee, Application to the Parliament by Petition*

GİRİŞ

Günümüzde kabul gören modern hukuk devleti anlayışı, bireyin temel hak ve hürriyetler ile birtakım ödevlere sahip olmasını öngörürken, devletin de bu temel hakları korumasını, temel haklara alan açmasını, müdahale etmemesini ancak kamunun ve toplumun üstün menfaati söz konusu olduğunda anayasal çerçevede sınırlandırmasını kabul etmektedir. Ancak bu anlayışın ülkelerde mükemmelen tatbik edilebildiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Özellikle üstün bir otorite olarak devletler, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini kendilerine mevzuatta tanınan sınırların dışına çıkarak ihlal edebilmektedir. İşte buna çare olarak anayasal devletler, tarihî süreç içerisinde yargısal ve idari başvuru yollarını geliştirmişler ve bunların yanı sıra bağımsız kurullara ve uluslararası mecralara başvuru yolları gibi yeni birtakım mekanizmalar türetmişlerdir. Tüm bunlarla bireylerin, devletin haksız müdahalelerine karşı bu ihlallerinin kaldırılmasını, engellenmesini ya da bu ihlaller nedeniyle ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ortaya çıkan hak arama yollarından biri de dilekçe hakkıdır.

Dilekçe hakkı genel olarak bireyin idareye yaptığı yazılı şikâyet ve talepleri ifade etmektedir. Buna göre bireyler özellikle yaşadıkları hak ihlallerinin idareye verdikleri bir dilekçe ile giderilmesini talep etmektedir. Çoğu zaman etkili sonuçlar doğuran dilekçe hakkı geçmişten günümüze birçok insan hakkı belgesinde kendisine yer bulmuştur. Günümüzde de bir temel hak olarak anayasalarda tanınmakta ve korunmaktadır.

Dilekçe hakkının muhatabı günümüzde genel olarak devlet, diğer bir ifadeyle idaredir. Dolayısıyla anayasalarda istisna edilmediği sürece bireyler, öngörülen usul ve esaslar çerçevesinde idareye dilekçe verilebilmektedir. Ancak dilekçe hakkının zaman içerisinde özel görünüşleri de olmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi meclislere dilekçe ile başvurudur. Devletin kanun yapan ve üç temel kuvvetinden birini icra eden yasama organına verilen dilekçeler şüphesiz ayrı bir önem arz etmektedir. Zira meclislere verilen dilekçeler sadece idarenin hak ihlalini kaldırmaya yönelik sonuçlar doğurmamakta ayrıca yürütmenin üzerinde bir baskı oluşturabilmekte ve dilekçeler sayesinde düzenleyici işlemler ihdas edilebilmektedir. Bu önemli sonuçları sebebiyle meclislere dilekçe verilebilmesi kimi anayasalarda genel dilekçe hakkından ayrı bir hak olarak düzenlenmektedir. Çalışmada meclislere dilekçe verilmesine imkân tanıyan mezkûr hakka “meclise dilekçe ile başvuru hakkı” adı verilmiştir.

Meclislere dilekçe ile başvuru hakkı Türk anayasalarında da kendine yer bulmuştur. Yürürlükteki 1982 Anayasası’nda da genel dilekçe hakkının yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) dilekçe ile başvuru hakkı ayrı bir anayasal hak olarak düzenlenmiştir. Bu çalışma söz konusu hakkın hukuki rejimini konu edinmiştir. Çalışma sadece 1982 Anayasası’nda TBMM’ye dilekçe ile başvuru hakkını konu edindiğinden idareye yönelik genel dilekçe hakkının detaylarına girilmemiştir. Çalışmanın esasına girilmeden önce dilekçe hakkına ilişkin birtakım genel hususların aktarılması faydalı olacaktır.

1. DİLEKÇE HAKKI

Dilekçe hakkı; doğuşu tam olarak belirlenemeyen kadim haklardan birisidir³. Bireyin bir kamu kurumuna şikâyet, temenni, itiraz veya bir konu bildirme amaçlı yaptığı başvuruları ifade eden dilekçeler ve bunların sunulması zamanla ülkelerin anayasalarında teminat altına alınarak bir temel hak konumuna gelmişlerdir. Dilekçe hakkının muhatabı noktasında herhangi bir sınırlama söz konusu olmasa da günümüzde dilekçe hakkı daha çok kamu otoritelerine karşı kullanılmaktadır. Vatandaşlar kamu otoritelerine herhangi bir konuyu şikâyet etmekte; ortaya çıkan menfaat veya hak ihlalinin giderilmesini talep etmekte ya da geleceğe yönelik idareden birtakım adımlar atmasını istemektedirler⁴. Kamu otoritelerine sunulan tüm bu şikâyet, hak arayışı ya da talepler günümüzde dilekçe kavramıyla ifade edilmektedir. Dilekçeler, ülke hukuklarına bağlı olarak muhtelif şekil ve usul şartlarına tabi tutulabilmektedir. Diğer taraftan dilekçe kapsamına girecek ya da girmeyecek konular da yine ulusal mevzuatlarda tayin edilmektedir.

2. MECLİSLERE DİLEKÇE İLE BAŞVURU HAKKI

2.1. Genel Olarak

Dilekçe hakkı, yerel veya merkezî her türlü devlet otoritesine karşı kullanılabilir bir hak olup bu otoriterlerden birini de yasama organları yani meclisler teşkil etmektedir. Devletin üç temel kuvvetinden biri olan yasama kuvvetinin sahibi olan meclisler anayasa ve kanun gibi devletlerin temel hukuk normlarını ihdas etmekte, devletin temel politikalarını görüşüp karara bağlamaktadır. Dolayısıyla meclislere verilen dilekçelerin önemli ve etkili sonuçlar doğurması şüphesiz beklenen bir olgudur. Bundandır ki meclislere dilekçe verilmesi ve bundan etkili sonuçlar çıkacağına yönelik inanış ve uygulama oldukça eskilere dayanmaktadır. Örneğin İngiltere’de Parlamento’nun Avam ve Lordlar Kamarası şeklinde ayrılmaya başladığı ilk dönemlerde Avam Kamarası halkın genelinden dilekçeler kabul etmeye başlamıştır. Avam Kamarası kendisine verilen dilekçeleri müstakil bir komisyonda incelemiş ve önemli kararlar almıştır⁵. Bu uygulama, günümüze farklı kapsam ve şekillerde ulaşmayı başarmıştır⁶.

3 Sonia A. Palmieri, “Petition Effectiveness: Improving Citizens’ Direct Access to Parliament”, *Australasian Parliamentary Review*, Autumn 2008, Vol. 23(1), s. 121; Robin Handley, “Petitioning parliament”, *Federal Law Review*, (1993) 21, s. 290; Nikos Vogiatzisz, “The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament”, *Yearbook of European Law*, Vol. 40, No. 1 (2021), s. 90; Servet Armağan, *Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972, s. 1-2.

4 Palmieri, “Petition ...”, s. 121.

5 Ali Fuat Başgil, *Vatandaşların Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1944, s. 8-9; Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 7; Muhtar Çağlayan, “Vatandaşların Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı”, *İdare Dergisi*, S. 250, 1950, s. 4.

6 Metin Kazancı, “Dilekçe Hakkı, Halkın İstekleri ve Yönetim”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 1977, s. 123.

Geçmişten günümüze uygulamaya bakıldığında meclislere dilekçe ile başvuru hakkının birtakım önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak meclislere dilekçe ile başvuru hakkının birtakım fonksiyonları olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Meclislere dilekçe ile başvuru hakkının ilk fonksiyonu **mevzuatta değişiklik yaptırma** fonksiyonudur. Meclisler yasama kuvvetinin icra edildiği organlar olduğundan bu organa sunulan dilekçeler sayesinde kanunların uygulaması görülebilmekte⁷ ve komisyonlar vasıtasıyla mevzuatta birtakım değişiklikler yapılabilmektedir⁸. Buna göre dilekçenin konusu bir kanunda değişikliği gerektiriyorsa bu durumda dilekçeyi inceleyen dilekçe komisyonu konuyu görüşmek üzere meclis genel kurullarına veya milletvekillerine göndererek onları harekete geçirebilmektedir. Diğer taraftan komisyonlar, konuyla ilgili yürütmeyi de bilgilendirmekte dolayısıyla yürütme vasıtasıyla dolaylı olarak kanunlaşma sürecine⁹ ya da yürütmenin konuyla ilgili idari nitelikteki düzenleyici işlemleri ihdas etmesine katkıda bulunabilmektedir.

Meclislere dilekçe ile başvuru hakkının bir diğer fonksiyonu **hak ihlalini giderme fonksiyonudur**. Meclislere sunulan dilekçelerde idarenin yapmış olduğu hak ihlalleri de incelenebilmektedir. Esasında meclislere dilekçe hakkının doğuşu bu fonksiyonu yerine getirmek için olmuştur. Vatandaşların verdikleri dilekçelere istinaden meclis komisyonu, hak ihlalini yapan organlardan bu işlemlerinin kaldırılmasını talep edebilmekte ya da hak ihlalinden doğan zararın tazminini sağlayabilmektedir. Meclislere dilekçe ile başvuru hakkının hak ihlalini giderme fonksiyonunun etkisi günümüzde azalmıştır. Bunda iki sebep ön plana çıkmaktadır. İlk olarak günümüzde hak ihlallerini gidermeye yönelik olarak yargısal başvuru yolları, bireysel başvuru yolu, kamu denetçiliği, bağımsız idari kurumlara başvuru yolları gibi muhtelif hak arama yolları mevcuttur. Söz konusu başvuru yollarından daha etkin sonuçlar alabilmek mümkündür. Diğer bir sebep ise meclislere dilekçe ile başvuru hakkının kullanımı sonrasında bağlayıcı kararlar alınamamasıdır. Zira meclisler bağlayıcı kararlar alabilen üstün idari kurumlar olmadığı gibi birer yargı mercii de değildirler. Meclislerin hak ihlallerini gidermede birer aracı olma, dikkatleri çekme veya uyarma gibi fonksiyonları olduğunu ilgili kurumların bunlara uyup uymamada serbest olduğunu ifade etmek gerekir. Ancak tüm bu handikaplara rağmen meclislere dilekçe hakkı günümüzde bir hak arama aracı olarak varlığını devam ettirmektedir.

Meclislere dilekçe hakkının bir diğer fonksiyonu **idareyi denetleme fonksiyonudur**. Meclislere sunulan dilekçeler çoğu zaman idarenin yanlış uygulamalarından kaynaklı olmaktadır. Meclislere sunulan dilekçelerle idarenin

7 Yasama Derneği, *Türkiye Büyük Millet Meclisine Bireysel Başvuru Yolları El Kitabı*, (Ed.: Habip Kocaman), Yasama Derneği Yayınları, 2016, Ankara, s. 31.

8 İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri gibi kimi ülkelerde vatandaşlar halk girişimi (teşebbüsü) denilen uygulamayla belirli bir yönde kanun çıkarılması için dilekçe verebilmektedir. Hatta kanun tasarılarını dahi kendileri hazırlayabilmektedir. Bkz., Anayurt, "1982 Anayasası ve ...", s. 97.

9 Parlamenter sistemde Bakanlar Kurulu da kanun teklifi verebilmektedir. Dolayısıyla parlamenter sistemde dilekçe komisyonunun Başbakan ve ilgili bakanları bilgilendirmesi önem arz edebilmektedir.

söz konusu yanlış uygulamalarına ilişkin olarak idareden savunma veya bilgi alınabilmektedir. Şüphesiz burada idare kavramına yürütme de girmektedir. Nitekim uygulamada meclislere sunulan dilekçelere ilişkin olarak ilgili bakanlıklara da bilgi verilmekte ve onların da konuya ilişkin görüşleri beklenmektedir. Aynı şekilde meclis komisyonu idarenin diğer organlarından da dilekçeye konusuna ilişkin bilgi talep edebilmekte, gerektiğinde ilgili idari personellerin ifadelerini alabilmekte, yerinde inceleme veya keşif yapıp, bilirkişi ya da uzman görevlendirilebilmektedir. Buna karşılık idari organlar meclis komisyonlarının istediği her türlü bilgi ve belgeyi vermekle ve çağrılarına icabet etmekle yükümlü tutulmaktadır. Böylece meclislere sunulan dilekçelerle idarenin hesap verilebilirliğinin sağlanması ve idare üzerinde denetimin sağlanması mümkün olabilmektedir¹⁰.

Meclislere dilekçe hakkının yukarıda zikredilen fonksiyonlarına bağlı olarak **kamuoyunu aydınlatma fonksiyonu** olduğunu da ifade etmek gerekir. Gerçekten de meclislere verilen dilekçeler kimi zaman kamuoyunda da karşılık bulmaktadır. Özellikle toplumsal boyutu olan ve farklı platformlarda istenilen boyutta dikkat çekilemeyen kimi konular dilekçe hakkı vasıtasıyla kamuoyunun gündemine gelebilmekte, yazılı, görsel ve sosyal medyada tartışılabilmektedir. Buna mukabil vatandaşlar ve sivil toplum örgütleri de dilekçelere ilişkin, siyasi makamlar üzerinde baskı kurabilmekte, meclisteki diğer komisyonlar ve milletvekilleri de dilekçe konusuna ilişkin harekete geçebilmektedir. Bu noktada dilekçelerin ve bunlara ilişkin kararların dilekçe komisyonları tarafından halkın kolaylıkla erişebileceği vasıtalarla paylaşılması önem arz etmektedir.

Meclise dilekçe ile başvuru hakkının söz konusu fonksiyonlarının şüphesiz her ülkede olması, olsa bile her zaman etkin sonuçlar doğurması mümkün değildir. Buna rağmen meclise dilekçe ile başvuru hakkının öznel ve kamusal bağlamda doğuracağı olası sonuçlar bu hakkı idarenin diğer organlarına verilecek dilekçelerin doğuracağı sonuçlardan ayırmaktadır.

Meclislere dilekçe ile başvuru hakkının söz konusu fonksiyonlarının yanı sıra, hakkın kullanımının belirli bir süreye tabi tutulmaması, meclislerin her türlü bilgi ve belgeye rahatça ulaşabilmesi, tanık ve uzmanları vicahen dinleyebilmesi gibi hususlar da meclislere dilekçe ile başvuru hakkının önemini arttırmaktadır. Gerçi gelişen teknolojiyle birlikte idare ve birey arasındaki etkileşimin artması, hak arama yollarının çeşitlenmesi sonucu meclise dilekçe ile başvuru hakkının uygulaması azalmış ve bu hakkın etkinliği tartışılır hale gelmiştir¹¹. Ancak hakkın varlığı ve önemi ülke mevzuatlarında korunmaya devam edilmektedir. Günümüzde birçok anayasada meclislere dilekçe ile başvuru hakkı genel dilekçe hakkının yanında ayrı bir temel hak olarak düzenlenmekte, toplumsal ve siyasi değişimlere rağmen bu hakkın varlığına dokunulmamaktadır. Diğer taraftan uygulamada da hakkın önemli sonuçlar doğurduğuna şahit olunmaktadır.

10 Yaşar, “Anayasal Bir Hak ...”, s. 791.

11 Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 95-96.

2.2. Meclislere Dilekçe ile Başvuru Hakkının Hak ve Hürriyetler İçerisindeki Yeri

Temel hak ve hürriyetlerin Jellinek tarafından yapılan ve günümüzde kişi hakları, sosyal ve ekonomik hak ve ödevler ile siyasi hak ve ödevler şeklinde benimsenen bir tasnifi bulunmaktadır. Bu tasnife göre kişi hakları devletin dokunmaması gereken ve bireyin doğuştan kazandığı hakları, sosyal ve ekonomik haklar devletin hakkın kullanımı için hareket geçmesi gerekli olan hakları ve siyasi haklar ise bireylerin kamu yönetimine katılımına imkân veren hakları ifade etmektedir.

Kadim bir hak olan dilekçe hakkı hem kişi hakkı hem de siyasi bir hak olma özelliğini bünyesinde barındıran karma özellikte bir haktır¹². Kişi hakkıdır zira kişi hak ihlali ya da menfaat ihlali yaşadığında bu ihlalin ortadan kaldırılması için dilekçe hakkını kullanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle dilekçe hakkı insanlığın en önemli kişi haklarından biri olan hak arama hürriyetinin bir cüzü konumunda olmaktadır. Dilekçe hakkının siyasi yönü ise bireylerin devlet iradesine katılımına olanak vermesi sebebiyledir. Buna göre bireyler kamusal çıkarları ön plana çıkararak dilekçeyle idareyi şikâyet edebilmekte veya belli bir yönde hareket etmesini sağlayabilmektedir¹³. Ancak uygulamada ortaya çıkan sonuçları itibarıyla dilekçe hakkının teorik olarak tespit edilen bu karma niteliğinin ayrımını yapabilmek her zaman mümkün değildir. Zira çoğu zaman kişisel bir yakınma için verilen bir dilekçe kamunun genelini ilgilendirebilmekte ve doğurduğu sonuçlar herkesi etkileyebilmektedir.

Genel olarak dilekçe hakkı için ifade edilen bu açıklamaların meclise dilekçe ile başvuru hakkı için de geçerli olduğunu ifade etmek gerekir. Yukarıda da ifade edildiği üzere meclislere dilekçe ile başvuru hakkının hak ihlalini giderme, idareyi denetleme ve kamuoyunu aydınlatma gibi fonksiyonları bulunmaktadır. Buna göre kişiler hem kişisel bir hak arama aracı hem de kamuyu ilgilendirecek meselelerde adım atılması için meclislere dilekçe verebilmektedir. Dolayısıyla meclise dilekçe ile başvuru hakkı da kişisel ve siyasi hak olma niteliğini bünyesinde barındıran karma nitelikte bir haktır. Ancak kanaatimizce meclislere dilekçe ile başvuru hakkı günümüzde artık siyasi yönünün daha ağır bastığı bir hak konumuna evrilmiştir. Zira günümüzde etkin hak arama araçlarının sayısı bir hayli artmış durumdadır. Kişisel bir hak ihlali veya menfaat kaybı için Meclise dilekçe ile başvurulduğunda etkin ve bağlayıcı sonuçlar almak her zaman mümkün değildir. Buna karşın meclise kamusal meseleler için başvurulduğunda etkin sonuçlar alabilmek mümkündür. Zira başvuru makam devletin üç temel kuvvetinden biridir. Kamuoyunun aydınlatılması, şikâyet edilen idari makamın uyarılması veya gerekli mevzuatın çıkarılması meclislere dilekçe ile başvuru hakkının günümüzde dahi varlığını sürdüren önemli sonuçlarıdır.

12 Gizem Güner Yaşar, “Anayasal Bir Hak Olarak Dilekçe Hakkının Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25/2 (2023), s. 792; Devleti yükümlülük atına sokup hareket geçmesini sağladığı ölçüde dilekçe hakkının sosyal hak (pozitif statü hakkı) yönünün de tezahür edeceğine ilişkin bkz., Ömer Anayurt, “1982 Anayasası ve 3071 sayılı Kanuna Göre Dilekçe Hakkı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, S. 23, 2002, s. 98.

13 Çağlayan, s. 14; Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 98.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında örnek ülke anayasalarında ve Türk Anayasa tarihinde meclise dilekçe ile başvuru hakkının görünümüne değinilecek, akabinde ise yürürlükteki 1982 Anayasası'nda TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının hukuki rejimine detaylı bir şekilde yer verilecektir.

2.3. Meclise Dilekçe ile Başvuru Hakkı'nı Düzenleyen Örnek Ülke Anayasaları

Bugün birçok ülke anayasasında kamu otoritelerine dilekçe hakkı anayasal bir hak olarak koruma altına alınmıştır. *Constituteproject.org* adlı internet sitesinde paylaşılan dünya anayasaları verileri içerisinde 113 ülke anayasasının kamu otoritelerine dilekçe ile başvuru hakkını düzenlediği görülmektedir¹⁴. Bu anayasaların hepsinde meclislere dilekçe ile başvuru hakkı ayrı bir hak olarak düzenlenmemektedir. Ancak bu o ülkede meclise dilekçe verme hakkının tanınmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim kimi ülkeler ulusal düzenlemeleriyle anayasada açıkça öngörülmeven meclislere dilekçe hakkını kabul etmiştir. Örneğin; Romanya Anayasası'nın 51. maddesinde¹⁵ kamu otoritelerine dilekçe hakkı tanınmış olmasına karşın yasama organına dilekçe hakkı ayrı bir hak olarak tanınmamış ancak Romanya Parlamentosu İç Tüzüğü'nde konu düzenleme altına alınmıştır¹⁶. Bununla birlikte bu 113 ülke arasında açıkça Anayasası'nda meclise dilekçe ile başvuru hakkını tanıyan ülke anayasaları bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde tespit edebildiğimiz kadarıyla meclise dilekçe ile başvuru hakkını açıkça tanıyan bu ülke anayasalarındaki düzenlemelere yer verilmiştir.

Meclise dilekçe hakkını tanıyan anayasalardan biri Federal Almanya Anayasası'dır. Federal Almanya Anayasası'nda dilekçe hakkı bir temel hak olarak 17. maddede düzenlenmiştir. Madde hükmü şu şekildedir¹⁷: *Herkes, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu olarak, yetkili makamlara veya yasama meclislerine, yazılı olarak dilek ve şikâyetle bulunma hakkına sahiptir.* Hükümde dilekçelerin hem genel olarak idari makamlara hem de yasama meclislerine bireysel ya da toplu olarak sunulabileceği öngörülmüştür. Yasama meclislerine sunulacak dilekçelere ilişkin olarak Anayasa'nın 45c hükmünde ayrıca bir düzenleme ihdas edilmiştir. Federal Alman Anayasası m. 45c'nin ilk fıkrasında Federal Meclis'in 17'nci madde gereğince

14 https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&key=petition&status=in_force, Erişim Tarihi: 26.04.2024; Bu konuda Avrupa Parlamentosu bünyesinde 2023 yılında yapılmış karşılaştırmalı bir çalışma bulunmaktadır. 44 ülkeyle yapılan anket sonucu Avrupa Parlamentosu üye ülkelerde kamu otoritelerine dilekçe ile başvuru hakkı ele alınmıştır. Bkz., Tiago Tibúrcio, *Rules, procedures and practices of the right to petition parliaments*, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies European Parliament, 2023.

15 Romanya Anayasası'nın İngilizce metni için bkz., https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en#s364, Erişim Tarihi: 30.04.2024.

16 Romanya Parlamentosu İç Tüzüğü'nün İngilizce metni için bkz., Regulations of the Chamber of Deputies, <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=951&parl=0&idl=2>, Erişim Tarihi: 30.04.2024.

17 Deutscher Bundestag, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, (Çev.: Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller), Berlin, 2022, m. 17.

Federal Meclise verilen dilekçe ve şikâyetleri incelemekle yükümlü olan bir komisyon kurulması öngörülmüştür¹⁸. Böylece Anayasa, meclise dilekçe ile başvurmayı bir hak olarak ihdas etmesinin yanı sıra devlete de bu dilekçeleri işleme alma ve adım atma noktasında yükümlülük yüklemektedir. Komisyonun dilekçeleri nasıl gözden geçireceği ve ne gibi adımlar atacağı Federal Alman Anayasası m.45c'nin ikinci fıkrası gereği çıkarılan kanunlarla belirlenmiştir¹⁹.

İtalya Anayasası'nda, meclise dilekçe ile başvuru hakkı bir siyasi hak türü olarak 48. maddede düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre²⁰; *Her vatandaş, yasal tedbirleri talep etmek veya genel ihtiyaçlarını ifade etmek için Meclise dilekçe ile başvurabilir*. Düzenleme sadece meclise dilekçe ile başvuru hakkını düzenlemektedir. Genel olarak dilekçe hakkına ise yer verilmemiştir. Dolayısıyla İtalya Anayasası sadece meclise dilekçe ile başvuru hakkı anayasal bir hak olarak tanınmış bulunmaktadır.

Portekiz Anayasası'nda da “Siyasi katılıma ilişkin haklar, hürriyetler ve teminatlar” başlıklı II. Bölümde *Dilekçe hakkı ve halk adına yargıya başvuru hakkı* kenar başlıklı 52. maddede dilekçe hakkı düzenlenmiştir²¹. Hükümün ilk fıkrasında her vatandaşın, hakkını, Anayasayı, kanunları veya kamu çıkarlarını korumak için, egemen güçlere, özerk bölgelerin özyönetim organlarına veya herhangi bir makama bireysel olarak veya başkalarıyla topluca dilekçe, açıklama, hak iddiası veya şikâyet başvurusu yapma hakkına ve ayrıca makul bir süre içerisinde bu başvurusunun değerlendirme sonucunun kendisine bildirilmesi hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Düzenlemede yer alan egemen güçler kavramından meclise de dilekçe ile başvurulabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Anayasa m. 178/f.3'te Cumhuriyet Meclisi bünyesinde yer alan komisyonlara ilişkin düzenlenmelere yer verilmiş olup bu komisyonlar arasında dilekçe komisyonu da zikredilmiştir. Hükme göre; “*Meclise gönderilen dilekçeler; bu amaçla oluşturulan ve söz konusu konuyla ilgili olan diğer komisyonlardan cevap isteyebilecek ve her durumda bir vatandaşın tanıklığına başvurabilecek olan bir komisyon tarafından ele alınır*”²². Dolayısıyla Portekiz Anayasası da meclise dilekçe ile başvuru hakkını anayasal bir hak olarak düzenlemiş ve konuyla ilgili meclis

18 “(1)Federal Meclis, 17. madde gereğince Federal Meclise verilen dilekçe ve şikâyetleri incelemekle yükümlü olan bir komisyon kurar. (2) Komisyonun, şikâyetleri gözden geçirme yetkilerini bir federal yasayla düzenlenir.” Bkz., Deutscher Bundestag, *Federal Almanya*, m. 45c.

19 Bu bağlamda Federal Meclis (Bundestag) bünyesinde kurulmuş olan dilekçe komisyonuna ilişkin olarak Dilekçe Komisyonunun Yetkileri Hakkında Kanun (Gesetz über die Befugnisse des Petitionsausschusses) örnek olarak gösterilebilir. Bkz., https://www.bundestag.de/ausschuesse/a02_Petitionsausschuss/petitionsausschuss_befugnisse-867800, Erişim Tarihi: 27.02.2024.

20 İtalya Anayasası'nın Adalet Bakanlığı tarafından yapılan Türkçe bir çevrisine erişmek için bkz., Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin anayasaları: Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Polonya, Portekiz, İspanya*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/887fd8aa-210e-432b-ba78-6b88ce67fc88>, s. 319-353, Erişim Tarihi: 27.02.2024.

21 Portekiz Anayasası'nın Adalet Bakanlığı tarafından yapılan Türkçe bir çevrisine erişmek için bkz., Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği ...*, s. 441-531, Erişim Tarihi: 27.02.2024.

22 Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği ...*, s. 499.

bünyesinde bir komisyon kurulacağını anayasal teminat altına alarak tıpkı Federal Alman Anayasası'nda olduğu devletin dilekçelere karşı adım atması noktasında bir yükümlülük getirmiştir.

İspanya Anayasası'nda²³ dilekçe hakkı genel bir hak olarak 29. maddede düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra meclise dilekçe ile başvuru hakkı ise ayrı bir müstakil maddede 77. maddede düzenlenmiştir. “Meclislere dilekçeler” kenar başlığını taşıyan madde hükmü şu şekildedir²⁴: “1. Meclislere, her zaman yazılı olarak, bireysel veya toplu dilekçe ile başvurulabilir; vatandaşların bizzat başvurusu gelerek yasaktır. 2. Meclisler, aldıkları dilekçeleri hükümete gönderebilirler. Meclisin istemesi halinde, Hükümet dilekçe içeriğiyle ilgili olarak açıklama yapmakla yükümlüdür”. Madde hükmünde vatandaşlara bireysel ya da toplu olarak meclise dilekçe vermeleri bir hak olarak tanınmış olup, hükümete gerektiğinde dilekçe ile ilgili açıklama yükümlülüğü getirilmesi dilekçe hakkına bir denetim fonksiyonu yüklediğini de göstermektedir.

Danimarka Anayasası'nın 54. maddesinde Danimarka Parlamentosu olan Folketing'e dilekçe verilebileceği düzenlenmektedir²⁵. Ancak Danimarka Anayasası meclise verilecek dilekçelerin ancak Parlamento üyeleri vasıtasıyla olacağını düzenlemiştir. Böylece Danimarka Anayasası meclise dilekçe ile başvuru hakkını oldukça kısıtlı bir şekilde kabul etmiştir.

Yukarıdaki ülke anayasalarının dışında Mısır Anayasası (m. 138), Eritre Anayasası (m. 32/f.11), İran Anayasası (m. 90), Kenya Anayasası (m. 190), Lihtenştayn Anayasası (m. 42), Maldivler Anayasası (m. 99), Yeni Zelanda Anayasası (m. 9), Saint Lucia Anayasası (m. 112/f.3), Güney Afrika Anayasası (m. 56/d), Tonga Krallığı Anayasası (m. 8), Zimbabwe Anayasası (m. 149) gibi anayasalarda da açıkça meclislere dilekçe ile başvuru hakkı düzenleme altına alınmıştır²⁶.

Yukarıda zikredilen ülke anayasalarında meclislere dilekçe ile başvuru hakkının kullanımı, usulü ve sonuçları ülke mevzuatlarında (kanun ya da meclis iç tüzüğü) düzenlenmektedir. Ancak mezkûr anayasa hükümlerinde meclise dilekçe ile başvuru hakkına ilişkin olarak birtakım şart ve sınırlamalara da rastlanmaktadır. Örneğin kimi ülke anayasalarında dilekçelerin mutlaka yazılı olması gerektiği (örneğin; İran, İspanya, Mısır Anayasası) ve kimi ülke anayasalarında (örneğin; Portekiz ve İran Anayasası) dilekçelerin makul ya da belirli bir sürede yanıtlanması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Mezkûr anayasalarda meclislere dilekçe hakkının sahipleri konusunda da düzenlemelere rastlanabilmektedir. Örneğin; meclise dilekçe

23 İspanya Anayasası'nın Adalet Bakanlığı tarafından yapılan Türkçe bir çevrisine erişmek için bkz., Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği* ..., s. 533-583, Erişim Tarihi: 27.02.2024.

24 Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği* ..., s. 555.

25 Danimarka Anayasası, https://www.constituteproject.org/constitution/Denmark_1953?lang=en#s133, Erişim Tarihi: 30.04.2024.

26 Söz konusu ülke anayasalarında dilekçe hakkına ilişkin düzenlemelerin İngilizce metni için bkz., https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&key=petition&status=in_force, Erişim Tarihi: 01.05.2024.

ile başvuru hakkını düzenleyen ülke anayasalarından İspanya, İtalya, Eritre, Portekiz, Zimbabwe gibi ülke anayasalarında bu hakkın sadece vatandaşlara tanınacağı düzenlenirken; Mısır, Almanya, İran, Kenya, Yeni Zelanda, Güney Afrika gibi ülkelerin anayasalarında ise hak herkese tanınmıştır. Dolayısıyla meclise dilekçe ile başvuru hakkını sadece vatandaşlarına tanıyan ülkeler açısından bu hakkın siyasi bir hak olarak görüldüğü, diğer ülkeler açısından ise kişi hakkı olarak görüldüğü ifade edilebilir. Gerçekten de bakıldığında hakkı vatandaşlarına tanıyan Portekiz ve İtalya gibi ülke anayasalarında meclise dilekçe ile başvuru hakkı siyasi haklar ve ödevler kataloğu altında ihdas edilmiştir.

2.4. 1876 Kanuni Esasi'den 1961 Anayasası'na Türk Anayasalarında Meclise Dilekçe ile Başvuru Hakkı

2.4.1. Kanuni Esasi

Türk Anayasacılık tarihinin ilk yazılı anayasası olarak kabul edilen Kanuni Esasi dilekçe hakkına 14. maddede yer vermiştir²⁷. Maddede, Osmanlı tebaasından olan bir veya birkaç kişinin, gerek kendilerini gerekse toplumu ilgilendiren mevzuata aykırı bir konudan dolayı ilgili kuruma ya da Meclisi Umumi'ye dilekçe verebileceği düzenlenmiştir²⁸. Kanuni Esasi'nin meclise dilekçe hakkını da içine alan bu hükmünün, günümüz düzenlemeleriyle karşılaştırıldığında oldukça modern ve yeterli bir düzenleme olduğu görülmektedir.

Heyet-i Umumiye'nin iki meclisinden biri olan Hey'eti Mebusan'ın Nizamname-i Dahili'sinde "Encümenlerin Teşekkül ve Vazifeleri" başlığı altında dilekçe komisyonunun kurulması da öngörülmüştür²⁹. Kurulan bu komisyonla birlikte anayasal hüküm hayata geçirilerek vatandaşların komisyona sundukları dilekçeler incelenerek sonuçlandırılmıştır. Kanuni Esasi döneminde 1909 Anayasası değişiklikleri sonrasında meclislere dilekçe hakkının etkinliği artırılmıştır. Özellikle vatandaşların mağduriyetlerinin artmasının mevcut rejime zarar vereceği düşünülerek dilekçe konusuyla ilgili bakanlar dinlenmiş hatta kimisi hakkında bakanlığının düşürülmesi için teklifler verilmiştir³⁰.

27 Kanuni Esasi'nin 14. maddesi şöyleydi: "Tebaa-i Osmaniyede bir veya birkaç kişinin gerek şahıslarına ve gerek umuma müteallik olan kavanin ve nizamata muhalif gördükleri bir maddeden dolayı işin merciine arzuhal verdikleri gibi Meclisi Umumiye dahi müdde-i sıfatıyla imzalı arzuhal vermeğe ve memurinin ef'alinden iştikâye selahiyetleri vardır." Bkz., Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, 6. Bası, Ankara 2007, s. 12.

28 Meclisi Umumiye Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşan iki meclisli bir parlamentoydu. Dolayısıyla iki meclise de dilekçe verilebileceği anlaşılmaktadır. Nitekim her iki meclis iç tüzüklerinde buna imkân tanımıştır. Bkz., Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 35.

29 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM Dilekçe Hakkı*, (Ed.: Ömer Ekşi), TBMM Basımevi, Eylül 2005, s. 13.

30 Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 30; Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 35.

Kanuni Esasi’de öngörülen meclise dilekçe ile başvuru hakkı 1920 yılında kurulan TBMM bünyesinde de devam ettirilmiştir. Buna göre TBMM bünyesinde birtakım encümenler (komisyonlar) kurulmuş olup bunlar arasında İstida Encümeni’ne de (Dilekçe Komisyonu) yer verilmiştir. İstida Encümenleri verilen dilekçeleri özel defterlere geçirip akabinde karara bağlayarak Haftalık Mukarrerat Cetveli’nde ilan etmiştir³¹.

2.4.2. 1921 Anayasası

1921 Anayasası olağanüstü döneme ait bir geçiş anayasası olduğundan dilekçe hakkı başta olmak üzere temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemelere yer verilmemiştir. 1921 Anayasası’nda olmayan düzenlemeler için Kanuni Esasi hükümleri uygulanmıştır. Dolayısıyla dilekçe hakkına ilişkin Kanuni Esasi’nin 14. madde hükmü bu dönemde de cari olmuştur³².

2.4.3. 1924 Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası’nda TBMM’ye dilekçe ile başvuru hakkına yer verilmiştir. Konuya ilişkin Anayasa’nın 82. maddesi şu şekildedir³³: “*Türkler gerek kendileri, gerek kamu ile ilgili olarak kanunlara ve tüzüklere aykırı gördükleri hallerde yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne tek başlarına veya toplu olarak haber verebilir ve şikâyetle bulunabilirler. Haber veya şikâyeti alan makam kişi ile ilgili başvuruların sonucunu dilekçeye yazılı olarak bildirmek ödevindedir.*” Bu düzenlemeyle birlikte tıpkı Kanun-i Esasi de olduğu gibi dilekçe hakkı bir temel hak olarak tanınmıştır. Buna göre hak sahipleri bireysel veya toplu olarak kendilerini ya da toplumu ilgilendiren mevzuata aykırı işlem ve eylemlere ilişkin olarak TBMM’ye ihbar ve şikâyet³⁴ bulunmak üzere dilekçe verebilecekleri düzenlenmiştir.

Söz konusu hak sadece Türklere yani Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarına tanınmış olup yabancılara bu hak tanınmamıştır³⁵.

31 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM ...*, s. 14.

32 Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 36; Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 101.

33 Söz konusu hüküm 1924 Anayasası’nda 1945 yılında yapılan Türkçeleştirme hareketi neticesinde benimsenen metindir. 1952 yılında Demokrat Parti hükümeti zamanında hüküm yine eski haline döndürülmüştür. Metnin orijinal hali şu şekildedir: “*Türkler, gerek şahıslarına, gerek âmmeye müteallik olarak kavanin ve nizamata muhalif gördükleri hususatta merciine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine müferriden veya müçtemian ihbar ve şikâyetle bulunabilirler. Şahsa ait olarak vuku bulan müracaatın neticesi müstediye tahriren tebliğ olunmak mecburidir.*” Bkz., Gözübüyük, *Açıklamalı ...*, s. 70.

34 İhbar, vatandaşların kanuna veya nizama muhalif gördükleri bir hal ve vaziyeti vazifeli ve salahiyetli resmî bir makama veya doğruca Büyük Millet Meclisine bildirmesi olup bireyin menfaati değil ammenin menfatı gözetilir. Şikâyet ise kanuna aykırı olarak yapılan herhangi bir muameleden zarara gören vatandaşın vazifeli resmî bir makama müracaatla hakkını alması veya zararının tazmin edilmesini istemesini ifade etmektedir. Bkz., Çağlayan, s. 12; Benzer yönde bkz., Başgil, *Vatandaşların ...*, s. 14-15; Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 101.

35 O dönem doktrinde kamuyu ilgilendiren meselelerde yabancılara da dilekçe verebileceği yorumu yapılmıştır. Bkz., Başgil, *Vatandaşların ...*, s. 16.

1924 Anayasası'nın Kanuni Esasi'den farklı olarak getirdiği yenilik ise dilekçe hakkını kullananlara dilekçelerinin sonuçlarının yazılı olarak bildirileceğinin öngörülmesidir. Böylece hakkının kullanımının etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.

1924 Anayasası'ndaki bu düzenlemeye paralel olarak 1927 tarihli TBMM Dâhili Nizamnamesi'nde de Arzuhal Encümeni yani dilekçe komisyonu kurulmuştur. Arzuhal Encümeni vatandaşların TBMM'ye verdikleri dilekçeleri inceleyip karara bağlamıştır³⁶. Zaman içerisinde artan dilekçeler karşısında ek dilekçe komisyonları da kurulmuş ve iş yükü azaltılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Arzuhal Encümeni'nin verdiği kararlar ilgili bakanlık ve devlet organları açısından bağlayıcı hale gelmiştir. Öyle ki TBMM 1939 yılında, Arzuhal Encümeni kararlarını tatbik etmeyenler hakkında meclisin bu kararları tatbik ettirmeye zorlayabileceğine yönelik bir karar almıştır³⁷. Yine bu dönemde Arzuhal Encümeni'ne verilen dilekçelere ilişkin Meclis Genel Kurulu kararları resmi gazetede ve kanunlar dergisinde yayınlanmıştır³⁸.

Bu dönemde verilen dilekçelerde isim, soy isim ve adres bilgilerinin varlığı şart koşulmuştur. Dilekçeler, Dilekçe Komisyonu'na ulaştıktan Arzuhal Encümeni tarafından görüşleri alınmak üzere ilgili bakan ya da diğer komisyonlara gönderilmiş ve bu görüşler doğrultusunda karar tesis edilmeye çalışılmıştır.

2.4.4. 1961 Anayasası

1961 Anayasası'nda dilekçe hakkı 62. maddesinde “Dilekçe Hakkı” kenar başlığı ile düzenlenmiştir. Hükme göre;

“Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.”

Hüküm 1924 Anayasası'yla oldukça benzerlik arz etmektedir. Hükümde genel olarak dilekçe hakkı ve özel bir türü olarak TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkı düzenlenmiştir³⁹.

36 Arzuhal Encümeni'nin dilekçeleri inceleme süreci hakkında detaylı bilgi için bkz., Çağlayan, s. 15 vd..

37 “Dahili nizamnamenin 57 nci maddesinin son fıkrası mucibince katileşen Arzuhal encümeni mukarreratının infaz edilmemesi halinde mebusların nizamnamedeki usul yol ile murakabe vazifelerini yaparak kanun hükümlerinin tatbikini aramaları mümkün ve tabii olmasına göre tereddüde mahal bırakılmıyacak bir vuzuhta olan Dahili nizamnamenin bu maddesi hükmünün tefsirine mahal görülmemiştir.” Bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc020/karartbmmc020/karartbmmc02001132.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2024.

38 Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 30.

39 1961 Anayasası döneminde TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkına ilişkin olarak istatistikler için bkz., Kazancı, “Dilekçe Hakkı”, s. 125 vd.

1961 Anayasası'nda TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkı siyasi hak ve ödevler arasında düzenlenmiştir. Böylece hak, vatandaşın devlet yönetimine katıldığı bir aktif-statü hakkı olarak öngörülmüştür. Siyasi hakların genel uygulaması bu hakların sadece vatandaşlara tanınıp yabancılara tanınmaması yönündedir. Nitekim 1961 Anayasası'nda da önceki anayasalarda olduğu gibi yabancılara dilekçe hakkı tanınmamıştır.

1961 Anayasası kapsamında dilekçe hakkının münferit olarak kullanılabilmesi gibi müşterek dilek ve şikâyeti olan vatandaşlar tarafından topluca kullanılabilmesi düzenlenmiştir. Diğer taraftan dilekçe hakkının mutlaka yazıyla kullanılacağı öngörülmüş olup sözlü örneğin telefonla başvuru imkânı tanınmamıştır.

1924 Anayasası'nın getirdiği bir yenilik olan dilekçe sonuçlarının sahiplerine yazı ile bildirilmesi usulü 1961 Anayasası'nda da aynıyla benimsenmiştir.

1961 Anayasası'nın bu hükmünü uygulamasını göstermek amacıyla 1963 yılında 140 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun sadece TBMM'ye sunulacak dilekçelere ilişkin düzenlemeler içermekte olup diğer organlara verilecek dilekçelere ilişkin hüküm barındırmamaktadır⁴⁰. Söz konusu kanunla birlikte TBMM'ye sunulan dilekçelerin TBMM Dilekçe Karma Komisyonu⁴¹ tarafından inceleneceği hüküm altına alınmıştır. Bu kanuna göre mezkûr komisyonun Başkanlık Divanı ve Komisyon Genel Kurulu'ndan müteşekkil olduğu düzenlenmiştir.

Başkanlık Divanı daha çok dilekçelerin dilekçe hakkı kapsamındaki konulara⁴² ilişkin olup olmadığını ve dilekçe hakkı kapsamında aranan şekil şartlarını⁴³ taşıyıp taşımadıklarını incelemiştir⁴⁴. Buna ilişkin yaptığı inceleme sonrası kanuna herhangi bir aykırılık görmezse dilekçeyi görüşmek üzere Komisyon Genel Kurulu'na havale edeceği yine kanunda öngörülen bir diğer husus olmuştur.

40 Anayurt, "1982 Anayasası ve ...", s. 101.

41 140 sayılı Kanunu m. 1'de TBMM Dilekçe Karma Komisyonu'nun Cumhuriyet Senatosundan yedi üye ile Millet Meclisinden on sekiz üye ile kurulacağı öngörülmüştür.

42 140 sayılı Kanun'da hangi konularda TBMM'ye dilekçe verilemeyeceği m. 5'te ihdas etmiştir: *Buna göre; Dilekçe Karma Komisyonu Başkanlık Divanı, Karma Komisyona gelen dilekçeleri, icabında ilgili bakanlığın da görüşünü almak veya bir temsilcisini çağırarak suretiyle inceleyerek:*

I - Dilekçe,

a) Adli, idari veya askeri kaza mercilerinden birinin veya Uyuşmazlık Mahkemesinin veyahut Anayasa Mahkemesinin kararına konu olan; veya

b) Yukarıdaki (a) fıkrasında bahis konusu kaza mercilerinden birinde incelenmekte olan; veya

c) Halli, yukarıdaki (a) fıkrasında zikredilen kaza mercilerinden birinin kararına bağlı bulunan hususlardan şikâyete dairse; veya

d) Kanun teklif veya tasarısına konu olmayı gerektiriyorsa, dilekçenin görüşülemeyeceğini;

II - Dilekçe, son kararı almaya yetkili - Yüksek Hâkimler Kurulu dâhil olmak üzere - bir idari merci tarafından henüz kesin bir karara bağlanmamış bir hususa aitse, dilekçe sahibi veya sahiplerine, Karma Komisyonca yapılabilecek bir işlem olmadığı ve yetkili idari mercie başvurusu lüzumunun bildirilmesi gerektiğini karara bağlar.

43 140 sayılı Kanun m. 3/f.1'e göre *Dilekçelerde, sahibi veya sahiplerinin imzası bulunmak, iş ve unvanı gösterilmek ve sahiplerinden en az birinin ikametgâhi belirtilmek gerekir.*

44 O dönem doktrinde bu inceleme aşamasına dilekçelerin ön incelenmesi denilmiştir. Bkz., Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 104.

140 sayılı Kanun'da Başkanlık Divanı'nın verilen dilekçede mevzuata aykırılık tespit etmesi durumunda ise dilekçeyi reddedeceği ve bu ret kararının TBMM üyelerine bildirileceği ve TBMM üyelerinin de bu karara 10 gün içerisinde itiraz edebileceği düzenlenmiştir. Eğer itiraz olursa bu durumda itiraza konu dilekçenin Komisyon Genel Kurulu'nda görüşüleceği de hüküm altına alınmıştır.

140 sayılı Kanunu'nda Komisyon Genel Kurulu'nun kendisine gelen dilekçeleri esas bakımından inceleyeceği karara bağlanmış olup bu kararlara karşı da TBMM üyelerinin otuz gün içerisinde itiraz edebileceği öngörülmüştür. Eğer Komisyon Genel Kurulu'nun kararına bir itiraz olursa Kanun'a göre bu durumda Komisyon Genel Kurulu'nun konuya ilgili otuz gün içerisinde bir rapor hazırlayarak bu raporu Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı'na sunacağı, Cumhuriyet Senatosunun konuyla ilgili bir karar vereceği, bu kararın yedi gün içerisinde tekrar Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu'nda görüşülüp Millet Meclisi'ne sunulacağı hüküm altına alınmıştır. Kanuna göre Millet Meclisi'nin konuyla ilgili kararları kesindir.

140 sayılı Kanun'da dilekçe hakkının işleyişi oldukça karmaşık ve uzun bir prosedüre tabi tutulmuştur. Özellikle Cumhuriyet Senatosunun vereceği kararda herhangi bir süre öngörülmemiş olması sürecin daha da fazla uzama ihtimalini beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan dilekçe verenlere, dilekçeyi verdikten sonra çıkan sonuçlara ilişkin olarak herhangi bir itiraz hakkı tanınmamış bu konuda inisiyatif ve takdir milletvekillerine bırakılmıştır.

140 sayılı Kanunda Komisyon Genel Kurulu kararlarına itiraz olmaması durumunda bu kararın; itiraz olması durumunda ise Millet Meclisi tarafından verilecek kararların kesin olduğu düzenlenmiştir. Bu kesinleşen kararların ilgililere ve bakanlıklara bildirileceği hüküm altına alınmıştır. Kendisine kararın gönderildiği bakanlık konuya ilişkin herhangi bir adım atmaz ya da atılan adım Komisyon Genel Kurulu tarafından yeterli bulunmazsa bu durumda Komisyon Genel Kurulunun kendi görüşünü de ekleyerek konunun mecliste görüşülmesini talep edeceği öngörülmüştür.

3. 1982 ANAYASASI DÜZENİNDE TBMM'YE DİLEKÇE İLE BAŞVURU HAKKI

Önceki anayasalarda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkı düzenlenmiştir. Çalışmada öncelikle Anayasa ve diğer mevzuattaki düzenlemelere akabinde TBMM Dilekçe Komisyonu'nun dilekçeleri inceleme aşamasına ve nihayetinde uygulamaya yer verilmiştir.

3.1. Mevzuattaki Düzenlemeler

TBMM'ye dilekçe ile başvurma hakkının yasal dayanakları, Anayasa, 3071 Sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun ve TBMM İç Tüzüğü'dür.

3.1.1. Anayasa

1982 Anayasası'nın *Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı* kenar başlığını taşıyan 74. maddesinin ilk fıkrasında TBMM'ye dilekçe ile başvurma hakkı düzenlenmiş bulunmaktadır. Söz konusu hüküm şu şekildedir: “*Vatandaşlar ve karşılıklılık esaslı gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında ... Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.*”

Söz konusu düzenleme ile birlikte TBMM'ye dilekçe ile başvurma hakkı anayasal bir temel hak olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. 1982 Anayasası'nda bu düzenleme hükmün gerekçesindeki ifadeyle⁴⁵ 1961 Anayasası'ndan aynen alınmış olsa da birtakım farklılıklar barındırmaktadır. *İlk farklılık olarak* dilekçe hakkının bireysel olarak kullanılabilmesinin yanında topluca kullanılmasından bahsedilmemesi *gösterilebilir*. Diğer farklılık ise TBMM'ye dilekçe hakkının yabancılara tanınmasıdır. Esasında bu 1982 Anayasası'nın bir yeniliğidir. Bu yenilik hükmün ilk halinde olmamakla birlikte 2001 yılında yapılan değişiklikle⁴⁶ *hükme eklenmiştir*. Bu değişiklik ile TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkı sadece vatandaşlara değil aynı zamanda Türkiye’de ikamet eden yabancılara da tanınmıştır.

Anayasa'nın 74. maddesi vatandaşlar ve yabancılara TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkını tanıırken diğer taraftan TBMM'ye de dilekçeye cevap verme yükümlülüğünü getirmektedir. Nitekim hükmün ikinci fıkrasında “*kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir*” hükmü yer almaktadır. Anlatım bakımından oldukça sorunlu⁴⁷ olan bu hükümle TBMM'ye dilekçe ile başvuranlara bu başvurularının sonucunun gecikmesizin yazılı olarak bildirileceği düzenlenmiştir. Kanaatimizce bu düzenleme olmasa dahi devletin dilekçelere cevap verme yükümlülüğünün varlığını kabul etmek gerekir. Ancak 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda bu husus açıkça vurgulanmıştır. Diğer taraftan bu cevabın yazılı olacağı ve gecikmeksizin verileceği de ifade edilmiştir. Hükmün ilk halinde olmayan ve 2001 yılı Anayasa değişiklikleri ile eklenen “gecikmeksizin” ifadesinden ne anlaşılması gerektiği açık olmayıp konunun son fıkra gereği kanun koyucuya bırakıldığı anlaşılmaktadır.

45 Danışma meclisinin 82. maddeye ilişkin gerekçesinin ilk cümlesi şu şekildedir: “*Vatandaşın en tabii hakkı olan Dilekçe Hakkı 1961 Anayasasındaki şekli ile aynen alınmıştır.*” Bkz., Yunus Emre Yılmazoğlu - İsmail Emrah Perdecioğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Mart 2021, s. 413.

46 4709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 3.10.2001;

47 Hüküm şu şekilde ihdas edilebilir: “*Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvuranlara, başvurularının sonucu gecikmeksizin yazılı olarak bildirilir.*”

Anayasa'nın 74. maddesinde TBMM'ye dilekçe ile başvurma hakkına ilişkin bir diğer hüküm son fıkrada yer almaktadır. Aynı maddede yer alan kamu denetçisine başvurma ile bilgi edinme hakkını⁴⁸ da kapsayan bu son hükme göre TBMM'ye dilekçe ile başvurma hakkının kullanılma biçimi kanunla düzenlenecektir⁴⁹.

3.1.2. 3071 Sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun

1982 Anayasası'nın 74. maddesinin yaptığı atıfla dilekçe hakkının kullanılma biçimine ilişkin olarak 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun⁵⁰ ihdas edilmiştir⁵¹. Bu kısa kanunda Anayasa'da öngörülen dilekçe hakkının kimler tarafından nasıl kullanılacağı, dilekçe hakkı kapsamında incelenmeyecek dilekçeler ile dilekçelerin TBMM tarafından incelenip yanıtlanması gibi konular düzenlenmektedir⁵².

3.1.3. TBMM İç Tüzüğü

Anayasa ve 3071 sayılı kanunların yanı sıra TBMM İç Tüzüğü'nde de dilekçe hakkına ilişkin önemli düzenlemeler bulunmaktadır. Tüzük'te *Dilekçelerin İncelenmesi ve Karara Bağlanması Esas ve Usulleri* başlıklı yedinci kısımda (m. 115-120) dilekçe hakkının TBMM tarafından nasıl inceleneceğine ilişkin usul ve esaslar düzenlemiştir. Bu kapsamda hükümde; dilekçeleri inceleyecek TBMM Dilekçe Komisyonu, dilekçelerin incelenme usulü ve karar alma süreci, Komisyon kararlarına itiraz gibi hususlar detaylı bir şekilde yer almaktadır⁵³.

48 Anayasa'nın 74. maddesi'nde 2010 yılında önemli değişiklikler yapılmıştır. Kamu Denetçiliği ve Kamu Denetçiliğine Başvuru hakkı yeni bir anayasal hak olarak bu madde hükmüne derç edilmiştir.

49 Maddenin ilk halinde TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkına ilişkin olarak üçüncü fıkrada sadece "*Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir*" hükmü yer almaktaydı ancak kamu denetçisi ve bilgi edinme hakkının eklenmesiyle beraber bu hüküm 2010 yılında değişikliğe uğramış mezkûr hakları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Anayasa m. 74/son hükmü şu şekildedir: "*Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.*"

50 3071 Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun, Kabul Tarihi: 1/11/1984, Resmî Gazete Tarihi: 10/11/1984.

51 Kanunun amacı 1. maddede şu şekilde ifade edilmiştir: "*Bu Kanunun amacı, Türk vatandaşlarının ve Türkiye'de ikamet eden yabancıların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve yetkili makamlara yazı ile başvurma haklarının kullanılma biçimini düzenlemektir.*"

52 3071 sayılı Kanun, 1961 Anayasası döneminde yürürlüğe giren 140 sayılı kanundan farklı olarak sadece TBMM'ye değil idarenin diğer organlarına sunulan dilekçelere ilişkin düzenlemeler de içermektedir.

53 TBMM İç Tüzüğü'ndeki söz konusu düzenlemeler 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girişinden beri var olan düzenlemeler değildir. 1996 yılına kadar TBMM İç Tüzüğü'nde dilekçe hakkına ilişkin olarak herhangi bir düzenleme olmadığından, 3071 sayılı Kanunu geçici madde 1 ile bir çözüm üretilmiştir. Hükme göre Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nde gerekli değişiklikler yapılmaya kadar, 1961 Anayasası döneminde var olan 140 sayılı Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçe ile Başvuruları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanmasının Düzenlenmesine Dair Kanun'un Dilekçe Komisyonunun çalışma esas ve usullerine ilişkin hükümlerinin uygulanmasına devam edilmesi öngörülmüştür. TBMM İç Tüzüğü'ne 1996 yılında mezkûr hükümler eklenince 3071 sayılı kanundaki geçici madde 1 hükmü de kaldırılmıştır.

3.2. TBMM'ye Dilekçe İle Başvuru Hakkı'na Sahip Olanlar

1982 Anayasası'nda TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkı siyasi hak ve ödevlerden biri olarak düzenlenmiştir. Aktif statü hakları olarak siyasi hakların sadece vatandaşlara tanınması öngörülür⁵⁴. Nitekim Anayasa'nın 74. maddesi bu hakkı vatandaşlara yani Türkiye Cumhuriyeti'ne doğuştan veya sonradan vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese tanımıştır. Vatandaşlar arasında özellikle memurlara yönelik olarak çıkarılan kanun veya yönetmeliklerle dilekçe hakkının kullanımına ilişkin farklı düzenlemeler yapılabilmektedir⁵⁵. Ancak bu düzenlemelere bakıldığında daha çok memurların görev aldıkları idareye verecekleri dilekçelere ilişkin düzenlemeler söz konusu olup memurların (askerler de dâhil) TBMM'ye dilekçe ile başvurmaya ilişkin herhangi bir düzenleme ya da engel yer almamaktadır.

TBMM'ye dilekçe hakkı vatandaşlara tanınmış olmakla birlikte 2001 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle birlikte bu hak Türkiye'de ikamet eden yabancılara da tanınmıştır. Esasında bu değişiklikle hak sahiplerinin genişletildiği izlenimi olsa da hakkın kullanımının daraltıldığını görülmektedir. Zira 2001 yılından önce yabancılara TBMM'ye dilekçe ile başvurularında uygulamada herhangi bir yasak ve engel olmamasına rağmen değişiklikle birlikte sanki bu yasak varmış da yabancılara bu hak tanınmış sonucu doğmaktadır⁵⁶. Dolayısıyla yabancılar şartlı bir şekilde TBMM'ye dilekçeye başvuru hakkında yararlanacaktır. Yabancılara TBMM'ye dilekçe ile başvurabilmesi için Türkiye'de ikamet ediyor olmaları ve karşılıklılık ilkesinin gözetilmesi gerekmektedir. Buna göre şayet ilgili mevzuat uyarınca bir yabancı Türkiye'de ikamet etmiyorsa TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkını kullanamayacaktır. Bu durum Türkiye'de ikamet etmeyen, geçici bir süreliğine bulunan yabancılara özellikle haksız sınır dışı edilme gibi durumlarda mağduriyetinin giderilmesinde alternatif bir yol olarak dilekçe hakkının kullanılmasına mani olacaktır. Paralel şekilde sınır dışı kararları gibi acil durumlarda TBMM Dilekçe Komisyonunun ilgili idari birimlerden bilgi alması, onları kararından döndürmesi de mümkün olmayacaktır⁵⁷. Yabancılara TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının bir diğer şartı ise karşılıklılık ilkesinin aranmasıdır. Karşılıklılık diğer adıyla mütekabiliyet ilkesi en az iki devlet arasında uygulanan ve bir ülkenin diğerinin vatandaşlarına aynı mahiyette hakları tanınması şeklinde tanımlanmaktadır⁵⁸. Dolayısıyla TBMM Dilekçe Komisyonu,

54 Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Orion Kitabevi, 7. Baskı, 2011, s. 217; Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2013, s. 6; Çağlayan, s. 13.

55 Bu kanun ve yönetmelikler ile ilgili maddelerinden bazıları için bkz., 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (m. 21); 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu (m. 26-31); Devlet Memurlarının Şikayet Ve Müracaatları Hakkında Yönetmelik.

56 Bu değişiklik doktrinde eleştirilmektedir. Bkz., Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 21. Bası, 2017, s. 289; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, 2021, s. 446.

57 Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunda sınır dışı edilenlerin başvurularında Anayasa Mahkemesi re'sen veya talep üzerine tedbir karar alarak sınırdışı kararını bir süre ıcrasını erteleyebilmektedir.

58 Süleyman Dost, "Milletlerarası Hukukta Mütekabiliyet İlkesi", *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Yıl 2015, s. 7.

bir yabancından gelen dilekçeyi şayet Türkiye’de ikamet ediyor olsa bile vatandaşı olduğu ülkede Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına dilekçe hakkı verilmiyorsa reddedecektir. Örneğin Romanya’da kamu otoritelerine dilekçe hakkı yalnızca vatandaşlara tanınmıştır⁵⁹. Dolayısıyla bir Romanya devleti vatandaşı Türkiye’de TBMM’ye dilekçe veremeyecektir. Buna karşılık yukarıda aktarıldığı üzere Federal Almanya’da dilekçe hakkı herkese tanındığından Türkiye’de Federal Almanya Cumhuriyeti vatandaşları TBMM’ye dilekçe verebilecektir. Doktrinde dilekçe hakkı gibi kapsayıcı olması gereken bir hakkın karşılıklılık esasına tabi tutulması eleştiri konusu olmuştur⁶⁰. Kanaatimizce de yabancılara dilekçe hakkı gibi devlet ile birey arasında bir köprü vazifesi gören bir hakkın yabancılar açısından karşılıklılık ilkesine bağlanması isabetli değildir. Sonuç olarak 2001 yılında anayasa değişikliği ile Anayasa’ya eklenen ikamet ve karşılıklılık şartının yabancılar açısından hakkın kullanımını zorlaştırdığını ifade etmek gerekir.

TBMM’ye dilekçe ile başvurma hakkını kullanmada üzerinde durulması gereken ve tartışmalı olan konulardan biri 1982 Anayasası’nda topluca TBMM’ye dilekçe verilmesine ilişkin bir düzenleme olmaması sebebiyle toplu dilekçe verilip verilemeyeceğine ilişkindir⁶¹. Doktrindeki tartışmalara girmeden topluca dilekçe vermek açıkça yasaklanmadığı için dilekçelerin topluca verilmesinde bir mani olmadığının kabul etmek gerekir⁶². Nitekim maddenin görüşülmesi safhasında bu konu gündeme gelmiş ve topluca dilekçe verme açıkça reddedilmeyerek konunun kanunlarla tespit ve tayin edilmesi öngörülmüştür⁶³. Dolayısıyla vatandaşlar ve yabancılar münferit olarak TBMM’ye dilekçe ile başvurmaları mümkün olduğu gibi topluca da başvuru yapılabilirler.

Tüzel kişilerin TBMM’ye dilekçe ile başvuru hakkına sahip olup olmadıklarına ilişkin mevzuatta açık bir yasak bulunmamaktadır. Dolayısıyla tüzel kişilerin de dilekçe ile TBMM’ye başvurabileceklerini kabul etmek gerekir. Nitekim uygulamada da derneklerden, sendikalardan, siyasi partilerden ve şirketlerden başvuru yapılmakta ve bunlar kabul edilmektedir. Tüzel kişiler adına başvuruyu tüzel kişinin yetkili temsilcisinin yapması gerekecektir. Kamu tüzel kişilerin ise başvuru yapabilmelerine olumlu yaklaşmak pek mümkün gözükmemektedir. Zira TBMM’ye dilekçe ile başvuru hakkı daha çok idarenin eylem ve işlemlerine karşı yapılmaktadır. İdarenin hem hak sahibi hem de aleyhinde şikâyetle bulunulan konumda olması düşünelim⁶⁴.

59 Romanya Anayasası’nın 51. Maddesinin ilk fıkrası şu şekildedir: “Vatandaşlar, kamu makamlarına yalnızca dilekçeyi imzalayanlar adına dilekçe gönderme hakkına sahiptir.” Bkz., https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en#s364, Erişim Tarihi: 26.04.2024.

60 Doktrinde Anayurt, yabancılara toplumsal meselelere ilişkin dilekçelerinde karşılıklılık esasının aranmasını, bireysel dilekçelerinde ise aranmamasını savunmaktadır. Bkz., Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 106.

61 Konu hakkındaki tartışmalar için bkz., Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 103-105.

62 Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 288; Yaşar, “Anayasal Bir Hak ...”, s. 810.

63 Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 104-105.

64 Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 67; Anayurt, “1982 Anayasası ve ...”, s. 107.

3.3. Dilekçe Hakkının Kapsamı

Anayasa'nın 74. maddesi TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının, hak sahiplerinin kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında söz konusu olabileceğini düzenlemiştir. Burada anayasa koyucu dilek ve şikâyet ifadelerini kullanmıştır. Anayasa'da yer alan dilek kavramı; hak sahibinin kendileri ve kamu ile ilgili olarak gerçekleştirilmesini istedikleri bir eylem veya işlemi ifade etmektedir. Şikâyet ise daha çok kamunun birtakım eylem veya işleminin hukuka uygun olmadığı, hak ihlaline sebep olduğu veya bir menfaat kaybına sebep olduğunun bildirilmesi ve/veya ortaya çıkan olumsuz sonucunun kaldırılmasının talep edilmesine yönelik olmaktadır⁶⁵. Bu açıklamalardan şikâyetlerin geçmişte yapılmış olan veya hâlihazırda etkisi devam eden durumlara ilişkin olduğu; dilek kavramının ise henüz gerçekleşmemiş geleceği yönelik beklentileri ifade ettiği söylenebilir.

Anayasa'da geçen "kendileriyle" ve "kamu ile ilgili" kavramlarına da değinmek gerekir. Şayet bir dilekçe hak sahibinin öznel durumuyla ilgiliyse bu durumda dilekçenin kendisiyle ilgili olduğu anlaşılır. Ancak sadece hak sahibini ilgilendirmiyor bunun yanında toplumun diğer kesimlerini ilgilendiren bir dilekçe söz konusuysa kamu ile ilgili bir dilekçenin varlığından söz edilir. Ancak bu ayrımın her zaman net bir şekilde yapılabileceğini söylemek mümkün değildir. Zira öznel nitelikte kimi başvurular kamusal alanı da ilgilendirebilmekte, olası sonuçları diğer kişileri de etkileyebilmektedir. Örneğin; idarenin hafriyat alanı olarak belirlediği bir bölgenin yakınında oturan kişinin bundan rahatsızlığına ilişkin şikâyeti kendisini ilgilendirdiği gibi o bölgede oturan diğer kişileri de etkileyeceğinden kamusal nitelik arz edecektir.

Hak sahiplerinin kendileri ve kamu ile ilgili dilek ve şikâyetlerinin konu kapsamına ilişkin olarak Anayasa'da herhangi bir sınırlama olmasa da 3071 sayılı Kanun'da hakkın kapsamında birtakım sınırlamalar getirilmiştir. Buna göre TBMM'ye verilecek dilekçelerden;

a) Belli bir konuyu ihtiva etmeyenler,

b) Yargı mercilerinin görevine giren konularla ilgili olanlar,

c) 4 üncü maddede gösterilen şartlardan herhangi birini taşımayanlar, inceleme konusu yapılmayacaktır. 3071 sayılı kanunda yer alan bu konu sınırlamasının anayasaya aykırı bir yönünün olmadığını ifade etmek gerekir. Öncelikle belirli bir konu ihtiva etmeyen ya da hangi konuyu ihtiva ettiği anlaşılabilen karmaşık, zorlama ve soyut dilekçelerin bu hakkın konusuna dahil edilmesi makul bir yaklaşımdır. Yargı kararları aleyhine ise gidilebilecek başvuru yolları mevzuatta belirlendiğinden TBMM'ye doğrudan yargı kararları için başvurmanın kabul edilebilir bir yanı bulunmamaktadır. Zira TBMM'ye dilekçe ile başvuru bir istinaf ya da temyiz başvurusu değildir. Son bentte ise Kanun'un 4. maddesinde dilekçede bulunması öngörülen birtakım şekli hususların varlığı aranmıştır ki özellikle dilekçeye verilecek cevabın muhataba

65 Başgil, *Vatandaşların ...*, s. 5; Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 1, 77-79; Anayurt, "1982 Anayasası ve ...", s. 107.

ulaşması ve dilekçe içeriğine ilişkin olarak ilgili makamlardan alınacak bilgi ve belgelerde kimlik bilgilerine gereksinim duyulması gerçeği karşısında bu kaydın da isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

3071 sayılı Kanun'da yer alan bu düzenlemelerin yanı sıra TBMM İç Tüzüğü'nde de birtakım düzenlemeler bulunmaktadır. TBMM İç Tüzüğü'nün 116. maddesine göre inceleme konusu yapılmayacak dilekçeler şunlardır:

1. Belli bir konuyu ihtiva etmeyen,
2. Yeni bir kanunu veya bir kanun değişikliğini gerektiren,
3. Yargı mercilerinin görevine giren konularla ilgili olan veya haklarında bu merciler tarafından verilmiş bir karar bulunan,
4. Yetkili idarî makamlarca verilen kesin cevap suretini ihtiva etmeyen,
5. Kanunun dilekçede bulunmasını zorunlu gördüğü şartlardan herhangi birini taşımayan

TBMM İç Tüzüğü'ndeki bu hüküm dilekçe hakkının konusunu 3071 sayılı kanundan daha fazla daraltmıştır. Buna göre İç Tüzük'le, yeni bir kanunu veya bir kanun değişikliğini gerektiren dilekçeler ile yetkili idarî makamlarca verilen kesin cevap suretini ihtiva etmeyen dilekçeler kapsam dışı bırakılmıştır. Böylece şayet bir dilekçe yeni bir kanunun yapılmasını gerektiriyorsa bu durumda dilekçe reddedilecektir. Diğer taraftan İç Tüzük'le TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının kullanılabilmesi için mutlaka idareden bir cevap suretinin alınması aranmaktadır. Ne Anayasa'da ne de Kanun'da yer alan bu şartın hukuka aykırı olduğunu ifade etmek gerekir⁶⁶. TBMM İç Tüzüğü bu şartla birlikte TBMM'ye dilekçe ile başvuruyu ikincil bir konuma getirmiştir.

Son olarak temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması yasaklayan Anayasa'nın 14. maddesi⁶⁷ hükmünün dilekçe hakkı için de geçerli olduğunu kabul etmek gerekir. Buna göre şayet TBMM'ye sunulan dilekçeler devlet organlarını ya da üçüncü kişileri karalayıcı, hakaret edici veya rencide edici ifadeler içeriyorsa ya da dilekçe ideolojik bir propaganda aracı olarak kullanılıyorsa bu durumda dilekçelerin reddedebileceğini kabul etmek gerekir⁶⁸.

66 TBMM İç Tüzüğü'ndeki bu düzenlemeye rağmen olumlu bir şekilde uygulamada idareden alınmış bir cevap suretini içermeyen dilekçeler de işleme konulmaktadır. Bkz., Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 38.

67 1982 Anayasası m. 14 hükmü şu şekildedir:

"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

68 Benzer yönde bkz., Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 80-82; Anayurt, "1982 Anayasası ve ...", s. 113-114.

3.4. TBMM'ye Dilekçe Hakkı ile Başvurunun Usul ve Esasları

3.4.1. Dilekçelerde Aranılan Zorunlu Unsurlar

3071 sayılı Kanun'da dilekçelerin içeriğinde bulunması gereken birtakım bilgiler aranmaktadır. Kanunu'nun 4. maddesinde dilekçede; dilekçe sahibinin adı-soyadı ve imzası ile iş veya ikametgâh adresinin bulunması gerektiği ifade edilmiştir⁶⁹. TBMM İç Tüzüğü'nde dilekçenin içeriğine ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Buna göre dilekçede 3071 sayılı Kanun'da yer alan şartları sağlayan dilekçeler kabul edilecektir. Ancak belirtmek gerekir ki TBMM'nin internet sitesinde 3071 sayılı Kanun'da aranan şartların yanı sıra uyulması gereken birtakım şartlar sıralanmıştır⁷⁰. Kanaatimizce 3071 sayılı Kanun'daki şartlar dışında öngörülen mezkûr şartların bir zorunluluk olarak öngörülememesi, diğer bir ifadeyle bu şartları sağlamayan dilekçelerin şekil eksikliği sebebiyle reddedilmemesi gerekir.

Yukarıda ifade edilen içeriğe dair zorunlu bilgiler TBMM Dilekçe Komisyonu'nun web sayfasında paylaşılan matbu dilekçede⁷¹ ve aynı web sayfasında yer alan e-dilekçe ekranında⁷² hazır bir şekilde bulunmaktadır. Böylece başvuru sahiplerinin bilgilerini eksik girip hak kaybı yaşamaması en aza indirgenmiştir. Ancak başvuru bizzat kendisi dilekçeyi hazırlayıp başvuracaksa bu durumda zorunlu bilgilerin varlığına dikkat etmesi gerekmektedir.

Bu aşamada TBMM'ye toplu dilekçe sunulması konusuna da değinmek gerekir. Şayet müşterek bir talep ve şikâyet söz konusu ise vatandaşlar ve yabancılar toplu olarak da TBMM'ye dilekçe verebilirler. Bunu birden fazla imzalı dilekçeyi bir araya getirerek yapabilecekleri gibi bir dilekçe altına toplu imza atarak da yapabilirler. Toplu dilekçelerde her bir imza atanın kimlik bilgilerinin dilekçede yer alıp almayacağı meselesi mevzuatta düzenlenmiş değildir. Kanaatimizce imza atanlardan sadece

69 Belirtmek gerekir ki dilekçe hak sahibi adına bu hakkı vekili kullanacaksa bu durumda vekil bilgilerinin de dilekçe de yer alması gerekecektir. TBMM'nin internet sitesindeki e-başvuruda vekil için ayrı bir başvuru ekranı bulunduğunu da eklemek gerekir.

70 TBMM Dilekçe Komisyonu'nun sayfasında aranan şekil şartları şu şekilde sıralanmıştır:
- Dilekçenin Adı Soyadı;
- Dilekçenin İmzası; Tarih;
- Açık anlaşılabilir adresi (İkametgah veya İş);
- Dilekçenin belli bir konuyu içermesi ve konu kısmına dilekçenin özünün kısaca yazılması;
- Dilekçenin istek ve şikâyetlerinin öz ve anlaşılabilir olması;
- Dilekçeye konulan ekler resmi belge ise aslı yerine fotokopisinin konulması;
- İdari yolların tüketilmiş olması;
- Dilekçe konusunun yargı mercilerinin görev alanına girmemesi veya haklarında bu merciler tarafından verilmiş bir karar bulunma.

Bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihtisas-komisyonlari/Icerik/ihtisaskomisyonlaridilekce-yazili-basvuru/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 06.03.2024.

71 Matbu dilekçeye erişim için bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihtisas-komisyonlari/Icerik/ihtisaskomisyonlaridilekce-yazili-basvuru/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 06.03.2024.

72 E-dilekçe ekranı için bkz., <https://edilekce.tbmm.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 06.03.2024.

bazıları için sonuç doğurabilecek başvurular söz konusu olabileceği için her bir imza sahibinin kimlik bilgilerinin dilekçede yer alması gerekmektedir.

3.4.2. Dilekçelerin Sunulması/Gönderilmesi

1982 Anayasası ve 3071 sayılı Kanun'da dilekçe hakkının ancak yazı ile kullanılacağı belirtilmiştir. Buna göre telefonla veya sözlü başka yollarla dilekçe hakkının kullanılabilmesi mümkün değildir. Hak sahibi TBMM'ye iletmek üzere talep ve dileklerini yazılı bir metne dökmek zorundadır. Bu yazılı metne ilişkin olarak mevzuatta bir şekli zorunluluk öngörülmemekle birlikte TBMM internet sitesinde matbu bir başvuru dilekçesi bulunmaktadır. Hak sahibi, dilerse bu matbu dilekçeyi doldurabileceği gibi mevzuatta yazan unsurların yer alması şartıyla kendisi de dilekçe hazırlayabilir. İkinci ihtimalin önünde herhangi bir yasal engel bulunmamaktadır.

İster matbu dilekçe olsun ister hak sahibi tarafından hazırlansın dilekçelerin dili mutlaka Türkçe olmak zorundadır. Türkçe dil şartı Anayasa'da yer almamakta, konu 3071 sayılı Kanun'da düzenlenmektedir. 3071 sayılı Kanun'un 3. maddesinin ikinci fıkrasında yabancılar için getirilen bu zorunluluk şüphesiz vatandaşlar için de geçerlidir. Kanaatimizce Türkçe'nin zorunlu dil olarak aranması isabetli olmamıştır. Zira yabancılar için aranan bu zorunluluk yabancıların bu hakkın kullanımını zorlaştıracaktır⁷³. Diğer taraftan vatandaş olup da Türkçesi, dilekçe hakkının kullanımı için yeterli olmayan kişiler için de bu hakkın kullanımının zayıflayacağını ifade etmek gerekir.

Türkçe olarak hazırlanan dilekçelerin TBMM Dilekçe Komisyonu'na verilmesi gerekmektedir⁷⁴. Dilekçelerin komisyona nasıl teslim edileceğine dair mevzuatta herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Komisyonun internet sayfasında başvuruların şu yollarla yapılabileceği düzenlenmiştir⁷⁵:

- Posta yolu ile,
- Faks yolu ile,
- Elektronik ortamda,
- Şahsen başvurmak suretiyle,
- Milletvekilleri vasıtasıyla,

73 Benzer yönde bkz., Anayurt, "1982 Anayasası ve ...", s. 116-117.

74 Dilekçe hakkı sahibi şayet dilekçenin muhatabı noktasında bir hataya düşerek yanlış makama dilekçeyi gönderdiyse 3071 sayılı Kanun'un 5. maddesi gereği bu durumda kendisine hataen dilekçe gelen makam, dilekçeyi ilgili makama göndermesi gerekmektedir. Buna göre TBMM Dilekçe Komisyonu'na gönderilmesi gereken dilekçe başka bir idari makama gönderilmişse dilekçe TBMM Dilekçe Komisyonu'na; Dilekçe Komisyonu'na hataen gelen dilekçe ise Komisyon tarafından ilgili idari makama gönderilecektir.

75 <https://www.tbmm.gov.tr/ihitas-komisyonlari/lcerik/ihitas-komisyonlaridilekce-calisma-usulu/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 06.03.2024.

- TBMM Başkanı tarafından havale edilerek,
- Diğer komisyonlar aracılığıyla.

Görüleceği üzere TBMM Dilekçe Komisyonu dilekçelerin sunulması noktasında oldukça geniş bir imkân tanımıştır. Buna göre dilekçe, Komisyon'a yazılı bir şekilde ulaştırılabileceği gibi elektronik ortamdan da ulaştırılabilecektir. TBMM'nin internet sitesinde yer alan e-dilekçe sayfasıyla hak sahibi; kimlik ya da e-devlet sistem bilgileriyle giriş yaparak web ortamında da dilekçelerini doldurup TBMM'ye gönderebilmektedir. Bu imkânının hakkın etkin kullanımına olumlu bir katkı sağlayacağını ifade etmek gerekir.

TBMM'ye sunulan dilekçeler açısından mevzuatta herhangi bir süre sınırlaması öngörülmemiştir. Dolayısıyla hak sahipleri diledikleri zamanda dilekçe ile şikâyet ve taleplerini TBMM'ye iletebilirler. Bu dilekçe hakkını diğer hak arama yollarından ayıran önemli bir özelliktir.

3.5. Dilekçelerin İncelenme ve Karar Süreci

TBMM'ye verilecek dilekçeler TBMM Dilekçe Komisyonu tarafından incelenip karara bağlanmaktadır. İncelemenin usul ve esasları ilgili mevzuatta belirlenmiştir.

3.5.1. Dilekçeleri İnceleyecek Makam: TBMM Dilekçe Komisyonu

TBMM Dilekçe Komisyonu, TBMM İç Tüzüğü m. 20'de sıralanmış ihtisas komisyonlarından birisidir⁷⁶. Komisyonun yegâne amacı TBMM'ye sunulan dilekçeleri görüşüp karara bağlamaktır⁷⁷. Komisyonunda parti grupları temsil edilmekte

76 İlgili hükme göre TBMM Komisyonları şunlardır:

1. Anayasa Komisyonu;
2. Adalet Komisyonu;
3. Millî Savunma Komisyonu;
4. İçişleri Komisyonu;
5. Dışişleri Komisyonu;
6. Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu;
7. Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu;
8. Çevre Komisyonu;
9. Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu;
10. Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu;
11. Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu;
12. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hesaplarını İnceleme Komisyonu;
13. Dilekçe Komisyonu;
14. Plan ve Bütçe Komisyonu;
15. Kamu İktisadî Teşebbüsleri Komisyonu;
16. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.

77 TBMM Dilekçe Komisyonu'nin bir diğer görevi ise 6238 sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu gereği İnsan Hakları Komisyonu ile bir karma komisyon oluşturarak Kamu Baş Denetçisi adaylarını TBMM'ye sunmak üzere belirlemek, kamu denetçilerini seçmek ve Kamu Denetçiliği kurumunun raporlarını

olup, komisyon üyeleri parti gruplarının Meclisteki sandalye oranına göre TBMM Genel Kurulu tarafından belirlenmektedir⁷⁸.

TBMM Komisyonu, dilekçeleri iki farklı organla incelemektedir. Bunlardan ilki Başkanlık Divanı diğeri Komisyon Genel Kurulu'dur. 3071 sayılı Kanun'un 8. maddesi gereği TBMM Dilekçe Komisyonu incelemesini 60 gün içinde tamamlamak zorundadır.

3.5.2. Komisyon Başkanlık Divanı'nın İncelemesi

Dilekçe TBMM Dilekçe Komisyonu'na geldikten sonra Dilekçe Komisyonunu Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Kâtibinden oluşan Başkanlık Divanı, komisyona gelen dilekçeleri, yukarıda detayları aktarılan dilekçe hakkının kapsamı dâhilinde olup olmadığını inceler⁷⁹.

Bu inceleme neticesinde şayet dilekçe; kapsam bakımından mevzuata uygunsu esası hakkında karar verilmek üzere Komisyon Genel Kurulu'na sevk edilir⁸⁰.

Şayet Başkanlık Divanı dilekçe hakkının kapsamına girmeyecek bir konuda bir dilekçe verildiğini tespit ederse bu durumda TBMM İç Tüzüğü 116. madde gereği dilekçelerin görüşülemeyeceğine yani dilekçenin reddine karar verilir. Komisyon Başkanlık Divanı, bu kararlarını bastırır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtır. Dağıtım tarihinden itibaren onbeş gün içinde itiraz olunmayan Başkanlık Divanı kararları kesinleşir ve durum dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir. Kanaatimizce bu aşamada TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı'nın kararına karşı itiraz yetkisinin sadece milletvekillerine tanınmış olması isabetli değildir. Ne 3071 sayılı Kanun'da ne de TBMM İç Tüzüğü'nde hak sahibine itiraz hakkı tanınmamaktadır. Kanaatimizce burada dilekçe sahiplerine de itiraz hakkı tanınmalı ve hak sahibine dilekçenin dilekçe hakkı kapsamına girdiği yönündeki iddiasını sunmasına olanak verilmelidir. İtiraz yetkisinin sadece milletvekillerinin takdirlerine bırakılıyor oluşu dilekçe hakkının etkinliğini zayıflatmaktadır.

TBMM'ye sevk etmektir. Bkz., 6238 sayılı Kanun m. 3, 11.

78 TBMM İç Tüzüğü m. 20 gereği dilekçe komisyonunun kaç üyelikten oluşacağı Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca işaret oyuyla belirlenir. TBMM Dilekçe Komisyonu'nun sandalye sayısı belirlendikten sonra TBMM İç Tüzüğü m. 21 gereği siyasî parti grupları, üyelikler için adaylarını belirleyerek Başkanlığa bildirirler. Siyasî parti gruplarınca bildirilen adayların isimlerini gösterir listelerin Genel Kurulca, işaret oyu ile onaylanması suretiyle seçim tamamlanmış olur.

79 Buna "İlk İnceleme Aşaması" da denilmektedir. Bkz., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM ...*, s. 22.

80 Uygulamada geçmişte Komisyon Başkanlık Divanı'nın Komisyon Genel Kurulu yerine geçerek esas hakkında karar verdiği dönemler de olmuştur. Öyle ki 17 ila 22. yasama dönemlerinde Başkanlık Divanı'nca reddedilmeyen dilekçelerin tamamı Komisyon Genel Kurulu'na gönderilmeden yine Başkanlık Divanı'nca karara bağlanmıştır. Bu yönde tespit ve değerlendirmeler için bkz., Soner Çakar, "Komisyon Genel Kurulu ve Meclis Genel Kurulu Süreci", *Bir Parlamenter Denetim Yolu Dilekçe Komisyonu Çalıştayı*, TBMM Basımevi, Ankara 2017, s. 71.

Komisyon Başkanlık Divanı; görüşülemeyeceğini karara bağladığı dilekçelerden, kanun olarak düzenlenmelerinde toplumsal yarar gördüklerinin birer örneğini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ve bilgi için Cumhurbaşkanlığına gönderir. Buna göre Komisyon Başkanlık Divanı, bir dilekçeyi dilekçe hakkı kapsamında olmadığı gerekçesiyle reddetse bile dilekçe konusunun bir kanun yapımını gerektirdiğine inanıyorsa konuyu raporuyla birlikte TBMM Başkanlığına ve Cumhurbaşkanlığına gönderebilecektir. TBMM Başkanlığının, Başkanlık Divanının kendisine gönderdiği bilgilendirme neticesinde ne gibi bir adım atacağına ilişkin mevzuatta bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanaatimizce Meclis Başkanlığı konuyu ilgili komisyonlara havale edebileceği gibi dilerse konu ile ilgili Mecliste bir görüşme yapılmasına da karar verebilir. 1982 Anayasası'nda kanun teklif etme yetkisi sadece milletvekillerine ait olduğundan, milletvekilleri re'sen ya da Cumhurbaşkanı'nın istemiyle reddedilen dilekçe hakkının konusuna ilişkin olarak kanun teklifi verebilirler⁸¹. Böylece dilekçe hakkının bir kanunun oluşuna zemin hazırlama durumu söz konusu olacaktır. Diğer taraftan Mecliste yapılacak görüşmeler de dilekçenin konusuna ilişkin olarak kamuoyunun bilgilendirilmesine katkı sunacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki TBMM Komisyon Başkanlık Divanı tarafından reddedilip de kanun yapımında toplumsal yarar gören dilekçelere ilişkin TBMM'ye ve Cumhurbaşkanı'na gönderilen bilgilendirmelerin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Muhataplar bu bilgilendirmeler neticesinde harekete geçip geçmemekte tamamen serbesttirler.

Şayet Komisyon Başkanlık Divanı'nın dilekçenin görüşülmeyeceğine ilişkin kararına onbeş gün içerisinde TBMM üyeleri tarafından bir itiraz olursa dilekçeler; Komisyon Genel Kuruluna sevk edilir ve bu kurulca incelenir. TBMM üyeleri bu itirazlarıyla reddedilen dilekçelerin dilekçe hakkı kapsamında olduğunu iddia edebilir ve dilekçenin yeniden görüşülmesini talep edebilirler.

3071 sayılı Kanun m. 8/f.2'de Dilekçe Komisyonu'nun, görevleri ile ilgili olarak, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile özel kuruluşlardan her türlü bilgi ve belgeyi almak, ilgilileri çağırıp bilgi almak, idari denetimin yapılmasını istemek, birliki görevlendirmek ve yerinde inceleme yapmak yetkisine sahip olduğu düzenlenmektedir. Bu yetkilerin Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı tarafından kullanılmasına bir engel bulunmamaktadır. Nitekim uygulamada Başkanlık Divanı yerinde inceleme gibi madde hükmünde yer alan tedbirlere başvurduğu görülmektedir⁸². Mezkûr madde hükmünde ayrıca komisyonun her türlü talebinin ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile kamu personelleri tarafından yerine getirileceği düzenlenmektedir.

81 Komisyon Başkanlık Divanı dilekçe konusunun kanun yapılmasında toplumsal yarar görmese de TBMM üyeleri her zaman dilekçe konusuna ilişkin kanun teklifi verebilirler.

82 27. dönem TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı'nın 3071 Sayılı Kanun m. 8/f.2 gereği yapmış olduğu yerinden incelemeler komisyonun web sayfasında paylaşılmıştır. Bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihtisas-komisyonlari/lcerik/ihtisaskomisyonlaridilekce-baskanlik-divani-calismalari/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024; TBMM Başkanlık Divanı'nın yapacağı tüm bu işlemler Komisyon Başkanı'nın imzasıyla yapılır ve hak sahibine de konuyla ilgili bir bilgilendirme yazısı gönderilir. Bkz., Yasama Derneği, *Türkiye* ..., s. 39.

Son olarak yukarıda da ifade edildiği üzere 3071 sayılı Kanun'un 8. Maddesi gereği TBMM Dilekçe Komisyonu dilekçeleri altmış gün içerisinde sonlandırmakla yükümlüdür. Ancak uygulamada henüz başkanlık divanı aşamasında bu süreler; ilgili organ ve kişilerden beklenen cevapların gecikmesi ve karar cetveli hazırlanması sürecinin uzaması nedeniyle aşılmaktadır⁸³.

3.5.3. Komisyon Genel Kurulu'nun İncelemesi

Komisyon Genel Kurulu'nun önüne dilekçeler yukarıda ifade edildiği üzere iki ihtimalde gelmektedir:

- Başkanlık Divanı'nın dilekçenin dilekçe hakkı kapsamında olmadığı kararı sonrası itirazla gelen dilekçeler,

- Başkanlık Divanı'nın esas hakkında karar vermesi için gönderdiği dilekçeler.

İlk ihtimalde Komisyon Genel Kurulu öncelikle dilekçenin, dilekçe hakkı kapsamında olup olmadığını inceleme konusu yapar (TBMM İç Tüzüğü m. 117/f.2). Dilekçe inceleme konusu kapsamında değilse dilekçenin görüşülmeyeceğine karar verilir yani reddedilir. Dilekçe inceleme konusu kapsamında ise artık esas hakkında karar verilmesi aşamasına geçilir.

Yukarıda ifade edilen ihtimallerden hangisi neticesinde olursa olsun Komisyon Genel Kurulu'na gelen dilekçeler Komisyon Genel Kurulu başkanınca Kurul'un gündemine alınır⁸⁴. Komisyon Genel Kurulu, gündemine aldığı dilekçelerle ilgili olarak hem 3071 sayılı Kanun m. 8/f.2⁸⁵ gereği hem de uygulamada benimsenen birtakım tedbirlere başvurabilir. Buna göre Kurul, alt komisyon kurulmasına⁸⁶, geçici uzman/bilirkişi görevlendirilmesine, yerinde inceleme yapılmasına, Sayıştay Başkanlığından inceleme yapılmasının istenmesine ve idari denetim yaptırılmasına karar verebilir⁸⁷. Ayrıca Dilekçe Komisyonu dilekçe konusu ile ilgili olarak, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile özel kuruluşlardan her türlü bilgi ve belgeyi alabilir ya da ilgilileri çağırıp bizzat bilgilerine başvurabilir. Dilekçe Komisyonunun bu yetkileri kullanması durumunda kamu kurum

83 Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 39.

84 <https://tbmm.gov.tr/Komisyon/Dilekce-CalismaUsulu>

85 TBMM İç Tüzüğü m. 8/f.2'de TBMM dilekçe komisyonunun dilekçelerle ilgili birtakım işlem veya eylemlere başvurabileceği düzenlenmiştir. Dilekçe komisyonu ifadesi kullanılsa da bunun Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu'nu da kapsadığından şüphe yoktur. İlgili madde hükmü şu şekildedir: *Dilekçe Komisyonu, görevleri ile ilgili olarak, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile özel kuruluşlardan her türlü bilgi ve belgeyi almak, ilgilileri çağırıp bilgi almak, idari denetimin yapılmasını istemek, bilirkişi görevlendirmek ve yerinde inceleme yapmak yetkisine sahiptir.*

86 Alt komisyon kurulması TBMM Dilekçe Komisyonu'nun uygulamada sıklıkla başvurduğu bir uygulamadır. Alt komisyonlar üç komisyon üyesinden oluşmaktadır. Alt komisyonlar görevlendirildikleri konulara ilişkin olarak rapor hazırlayıp, bu raporları Komisyon Genel Kurulu'na sunmaktadır. Bkz., Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 40.

87 <https://tbmm.gov.tr/Komisyon/Dilekce-CalismaUsulu>

ve kuruluşları ile kamu personeli, talep edilen bilgi ve belgeyi vermek, idari denetimi yapmak ve yerinde inceleme için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür (3071 sayılı Kanun m. 8/f.2).

Komisyon Genel Kurulu dilekçe/dilekçeler için karar vermek üzere bir toplantı tarihi belirleyebilir⁸⁸. Toplantılara komisyon başkanı başkanlık eder. Söz konusu toplantıya uzmanlar, bilirkişiler ve dilekçe konusuyla ilgili idari personel çağrılabilir. Çağrılan bu kişilere Komisyon Genel Kurulu üyeleri soru sorabilir onların bilgilerini alabilirler⁸⁹. Uygulamada özellikle toplumsal boyutu olan ve geneli ilgilendiren konuları ihtiva eden dilekçelere ilişkin toplantı yapıldığı görülmektedir⁹⁰. Hatta zaman zaman uygulamada Komisyon Genel Kurulu'na sadece toplumsal boyutu olan dilekçelerin gönderildiği diğer dilekçelerin ise Başkanlık Divanı'nca karara bağlandığı görülmektedir⁹¹. Ancak Komisyon Genel Kurulu, Başkanlık Divanı'nca reddedilmeyen bireysel veya toplumsal bütün dilekçeleri görüşmek zorundadır. Dolayısıyla söz konusu uygulama açık bir şekilde mevzuata aykırıdır.

Yapılan toplantı/toplantılar, sunulan görüşler ve elde edilen bilgi ve belgeler ışığında Komisyon Genel Kurulu dilekçe hakkında genel kurul toplantısına katılanların salt çoğunluğu ile karar alır⁹². Karar bir rapor halinde hazırlanır ve Komisyon Genel Kurul üyelerinin imzasına sunulur. Komisyon Genel Kurulu üyelerinden karara çekimser veya muhalif kalan ya da farklı gerekçelerle olur veren milletvekilleri karara serh düşebilirler⁹³.

Komisyon Başkanlık Divanı, Komisyon Genel Kurulunca alınan kararları bastırır, bütün milletvekillerine dağıtır ve gereği için Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanlara gönderir⁹⁴. TBMM'nin her üyesi Komisyon Genel Kurul kararına, kararın dağıtım gününden itibaren 30 gün içinde gerekçeli bir yazıyla itiraz edebilir (TBMM İç Tüzüğü m. 119/f.1). Aksi halde, dilekçe hakkındaki karar kesinleşmiş olur. Kesinleşen karar dilekçe sahibine ve ilgili Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ile bakanlıklara bildirilir. Burada görüldüğü üzere TBMM İç Tüzüğü; tıpkı Başkanlık Divanı kararlarında olduğu gibi Komisyon Genel Kurul Kararları'na karşı da sadece milletvekillerine itiraz hakkı tanımış, dilekçenin sahibine itiraz hakkı vermemiştir. Dilekçe sahibinin ret kararına ilişkin olarak kendini savunmasına ve kararda isabetsizlik olduğunu ispatlamasına olanak verilmesi daha doğru bir yaklaşım olurdu.

88 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM ...*, s. 23.

89 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM ...*, s. 23; Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 40.

90 Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 40.

91 Bu konuda bkz., Çakar, *Komisyon*, s. 73.

92 Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 40.

93 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM ...*, s. 24; Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 40-41.

94 Uygulamada bu işi Komisyon Başkanlık Divanı değil, Komisyon Başkanı yapmaktadır. Bkz., <https://tbmm.gov.tr/Komisyon/Dilekce-CalismaUsulu>.

Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer husus süre hususudur. 3071 sayılı Kanun'un 8. maddesi dilekçelerin incelenme süreçlerinin 60 gün içerisinde tamamlanmasını öngörürken uygulamada henüz Başkanlık Divanı aşamasında bu sürelerin aşıldığı yukarıda ifade edilmişti. Aşılan bu sürelere Komisyon Genel Kurulu ve aşağıda aktarılan TBMM Genel Kurulu aşamaları da dâhil edilirse sürelerin oldukça uzayacağı açıktır. Bu durum, dilekçe hakkının etkinliğinin azalmasına ve vatandaşların Komisyon'dan beklentilerinin kaybolmasına neden olacaktır. Dolayısıyla uygulamada, Kanun'daki altmış günlük süreye riayet edilmesi ve İç Tüzük'teki otuz günlük itiraz sürelerinin kısaltılması faydalı olacaktır.

Komisyon Genel Kurulu kararlarına otuz gün içinde itiraz söz konusu olursa, Komisyon Genel Kurulu itiraz tarihinden itibaren otuz gün içinde bir rapor düzenleyerek bunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunar.

3.5.4. TBMM Genel Kurulu Aşaması

TBMM Genel Kurulu'na sevk edilen dilekçe ve komisyon raporu hakkında Genel Kurul'da genel usulde bir görüşme yapılır. Komisyon raporunun görüşülmesinden sonra, dilekçe hakkında TBMM Genel Kurulu karar verir⁹⁵. Karara ilişkin nitelikli bir karar çoğunluğu öngörülmediğinden adi çoğunluk yeterli olacaktır. TBMM'nin kararları kesindir. Kesinleşen karar; dilekçe sahibine, ilgili Cumhurbaşkanı yardımcılıkları ve bakanlıklara bildirilir (TBMM İç Tüzüğü m. 119/f.3).

3.5.5. Kesinleşen Kararların Sonucu

Dilekçeler ister Komisyon Genel Kurulu'nda kesinleşmiş olsun isterse TBMM'de kesinleşmiş olsun TBMM İç Tüzüğü'nün 120. maddesi gereği Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar kendilerine kesinleşen kararların bildirilmesinden itibaren otuz gün içinde, kesinleşen kararlar hakkında yaptıkları işlemi/işlemleri Komisyon Başkanlığına yazıyla bildirirler⁹⁶. Komisyon Genel Kurulu, bunlardan gerekli gördüklerini özellikle yapılan işlemi veya verilen cevabı yeterli bulmadıklarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülmesini isteyebilir⁹⁷. Bu takdirde, Komisyon Genel Kurulu kendi görüşünü belirten bir rapor hazırlayarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunar ve yukarıdaki TBMM'de yapılacak görüşmeye ilişkin prosedür tekrarlanır⁹⁸.

95 TBMM Genel Kurul gündeminde bulunan ancak yasama döneminin sona ermesi nedeniyle görüşülemeyen raporlar ise TBMM Başkanlığı'na Komisyona yeniden havale edilir. Bkz., <https://tbmm.gov.tr/Komisyon/Dilekce-CalismaUsulu>.

96 TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı kararlarına itiraz olmaması sebebiyle kesinleşen kararların herhangi bir sonucu olmamaktadır.

97 TBMM İç Tüzüğü'nde açıkça yer almasa da Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar süresi içinde gerekli bildirim yapmazlarsa da bu durum Dilekçe Komisyonu tarafından görüşülmek üzere TBMM'ye sevk edilebilir.

98 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM ...*, s. 24.

3.6. TBMM Dilekçe Komisyonu'nun Kararlarının Bağlayıcılığı ve Denetimi

TBMM Dilekçe Komisyonu yukarıda da anlatıldığı üzere kendisine gelen dilekçelere yönelik olarak Bakanlıklar ve Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları da dahil olmak üzere konuyla ilgili idari organları uyarmakta, harekete geçirmekte ya da bilgilendirmektedir. Kimi ihtimallerde ise TBMM Dilekçe Komisyonu'nun istemiyle dilekçe konusu TBMM Genel Kurulu'nda görüşülebilmektedir. Ancak tüm bunlar TBMM Dilekçe Komisyonu'nun bağlayıcı kararlar alması anlamına gelmemektedir. Komisyonun kararlarına veya taleplerine uyup uymamak, hak ihlallerini gidermek veya dilekçe konusuna ilişkin bir kanun çıkarmak idarenin ve TBMM Genel Kurulu'nun takdirinde bir konudur⁹⁹. Benzer şekilde TBMM Dilekçe Komisyonu'nun yürütme üzerindeki denetim fonksiyonu da yürütmenin komisyonun kararlarına uyduğu ölçüde sonuç doğuracaktır. TBMM Dilekçe Komisyonu Meclis bünyesinde var olan idari bir birimdir. Yasamanın bünyesinde kurulmuş olması Komisyonu yasama organı yapmaz. Şayet bu idari birimin bağlayıcı kararlar aldığı bir düzen oluşursa bu durumda TBMM Dilekçe Komisyonu yürütmenin ve hatta TBMM Genel Kurulu'nun üzerinde bir süper güç konumuna gelmesi söz konusu olacaktır. Herhangi bir bağlayıcı karar alamayan TBMM Dilekçe Komisyonu'nun kararlarına karşı yargısal denetime gitmek de mümkün değildir¹⁰⁰.

TBMM Dilekçe Komisyonu, bir yargı mercii de değildir. Her ne kadar tanık dinleme, bilirkişi/uzman görevlendirme, yerinde inceleme gibi birtakım yargısal nitelikte sayılabilecek eylemlerde bulunsa da Komisyon; nihayetinde mahkeme gibi yargılama işlemi yapmamakta ve hukuka aykırı işlem veya eylemlere yönelik bağlayıcı kararlar almamaktadır¹⁰¹.

Her ne kadar TBMM Dilekçe Komisyonu dilekçeye ilişkin olarak bağlayıcı kararlar alamasa da 3071 sayılı Kanun m. 8/f.2'de öngörülen tedbirler, ilgili idari organlar açısından bağlayıcı niteliktedir. Buna göre örneğin, TBMM Dilekçe Komisyonu idareden bir bilgi veya belge isterse ya da bir idari personeli tanık olarak dinlemek isterse idari merciler, bu taleplere uygun cevap vermekle yükümlü tutulmuştur. Bu yükümlülüğe riayet etmeyen idare organları ve personeller için ne gibi tedbirlere başvurulacağı 3071 sayılı Kanun'da düzenlenmese de idare ve ceza mevzuatındaki genel hükümler işletilebilecektir.

99 Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 129; Kazancı, "Dilekçe Hakkı ...", s. 146.

100 Benzer yönde bkz., Anayurt, "1982 Anayasası ve ...", s. 123-124.

101 Nitekim Danıştay'da TBMM Dilekçe Komisyonu'nun bir yargı makamı olmadığını şu şekilde ifade etmiştir: "Anayasanın 132. maddesi hükmüne göre ancak yargı yerlerinden verilen kararların infaz mecburiyeti olmasına binaen bir yargı organı olmayan TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca verilen kararın mahkeme ilamı olarak ad ve kabulüne imkân bulunmadığı ..." Bkz., Danıştay 10. Dairesi, Esas: 1965/3257, K. 1967/2355, Karar Tarihi: 09.11.1967 (Akt: Armağan, *Dilekçe Hakkı ve ...*, s. 128).

3.7. TBMM'ye Dilekçe ile Başvuru Hakkının Uygulamada Görünümü

TBMM'nin Dilekçe Komisyonu'nun uygulamadaki görünümüne ilişkin olarak tek veri kaynağını TBMM Dilekçe Komisyonu'nda paylaşılan veriler oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada TBMM'ye dilekçe hakkının uygulamadaki etkinliği bu veriler üzerinden ele alınmıştır. Komisyon'un internet sayfasında en son, 27. Yasama Dönemi'ne ilişkin tafsilatlı bilgiler paylaşılmıştır. Aynı sayfada hâlihazırda devam eden 28. Yasama Dönemi'ne ilişkin ise herhangi bir veri paylaşılmamıştır¹⁰². TBMM Dilekçe Komisyonu'na sunulan dilekçelerin güncel sayısı ve içeriklerini sürekli bir şekilde internet sitesi üzerinden paylaşılması hakkın etkinliğini takip etmek adına faydalı olacaktır.

Her ne kadar TBMM'nin internet sitesinde 28. Yasama Dönemi'ne ilişkin bir veri paylaşımı olmasa da TBMM Dilekçe Komisyonu'nun 28. Yasama Dönemi'ne ilişkin olarak medyaya paylaştığı birtakım bilgiler bulunmaktadır¹⁰³. Buna göre 28. Yasama Döneminin başlangıcı olan 15 Mayıs 2023 tarihinden 13 Mart 2024 tarihine kadar yani yaklaşık 10 aylık süre içerisinde Meclise 7 bin 186 dilekçe verilmiştir. Komisyon bu 10 aylık süre zarfı içerisinde önceki dönemden gelen dilekçelerle beraber toplam 14 bin 811 dilekçe hakkında karar vermiştir. Bu aşağıda paylaşılacak önceki dönem verileri ile karşılaştırıldığından oldukça yüksek bir sayıdır. Bu bize TBMM'ye dilekçe hakkının her geçen yıl daha çok kişi tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Başkanlık Divanı'nın karar verdiği 14 bin 811 dilekçeden kaçının reddedildiği ya da TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu'na sevk edildiğine dair ise herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Meclise sunulan dilekçelerin konu başlıkları ise çevre yönetimi, çalışma hayatı ve emeklilik, adalet hizmetleri, askeri işlemler, şehircilik (konut-barınma), eğitim hizmetleri, sosyal hizmetler, mahalli hizmetler, sağlık hizmetleri ile vergi ve mali hizmetler konuları gibi birbirinden farklı alanlardan olmuştur. En çok dilekçe ise il bazında İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'dan verilmiştir. Dilekçelerin yüzde 88'i elektronik posta, yüzde 5'i posta, geri kalanı ise elden, faks ve milletvekilleriyle ulaştırmak suretiyle meclise sunulmuştur. Bu ise e-dilekçe ile TBMM'ye başvurunun artık yaygınlaştığı ve hakkın kullanımında olumlu bir etkiye bulunduğunu göstermektedir. 28. Yasama Dönemi'ne ilişkin paylaşılan bu veriler sınırlı da olsa bize TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının günümüzde de etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanında bu etkin kullanımın önemli sonuçları da doğmaktadır. Örneğin; 28. Yasama Dönemi'nde TBMM Dilekçe Komisyonu'na verilen bir dilekçede vakıf üniversitelerinde akademisyen maaşların devlet üniversitelerinden düşük olduğu şikâyetinde bulunulmuş, bunun üzerinde komisyon durumu Yüksek Öğretim Kurulu'na (YÖK) iletmiştir. YÖK de bunun üzerine ilgili üniversitelerde inceleme başlatmıştır¹⁰⁴.

102 28. Yasama Dönemi TBMM Dilekçe Komisyonu'nun 11 Temmuz 2023 tarihinde bir toplantı yapıldığı ve bu toplantıda ise komisyon dönem açılışının yapıldığı ve komisyon sözcüsünün seçildiği anlaşılmaktadır. Bkz., https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=3152, Erişim Tarihi: 26.04.2024.

103 <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-dilekce-komisyonuna-28-yasama-doneminde-7-bini-askin-basvuru-yapildi/3163086>, Erişim Tarihi: 01.05.2024.

104 <https://www.ntv.com.tr/egitim/yok-inceleme-baslatti-vakif-universitelerine-dusuk-maas-uyarisi.zofKUUgVUq0WjFIZfYtrw>, Erişim Tarihi: 02.05.2024.

TBMM internet sitesinde 28. Yasama Dönemine ilişkin güncel veriler paylaşılmaya da eski dönem verilere ulaşmak mümkündür. İnternet sitesindeki verilere göre 17. Yasama Dönemi'nde 4548; 18. Yasama Dönemi'nde 4300; 19. Yasama Dönemi'nde 4147; 20. Yasama Dönemi'nde 2313; 21. Yasama Dönemi'nde 3187; 22. Yasama Dönemi'nde 12312; 23. Yasama Dönemi'nde 9112; 24. Yasama Dönemi'nde 35009¹⁰⁵; 25. Yasama Dönemi'nde 908; 26. Yasama Dönemi'nde 16028 dilekçe TBMM Dilekçe Komisyonu'na verilmiştir¹⁰⁶.

TBMM Dilekçe Komisyonu'nun internet sayfasında 27. Yasama Dönemi'nde yani 25 Haziran 2018 - 10 Ocak 2023 tarihleri arasında verilen dilekçeler detaylı bir şekilde aktarılmıştır¹⁰⁷. Buna göre bu dönemde toplam 26 bin 131 dilekçe verilmiştir. Bu sayılara önceki dönemden devralınan 6 bin 58 dilekçe eklenince, toplamda 32 bin 189 dilekçe, 27. Yasama Dönemi Dilekçe Komisyonunun önüne gelmiştir. Bu dilekçelerden 24 bin 595'i Başkanlık Divanı'nca karara bağlanıp kesinleşmiştir. Bu bize dilekçelerin önemli çoğunluğunun (yaklaşık dörtte üçü) dilekçe hakkı kapsamında olmadığını göstermektedir.

Başkanlık Divanı'nın verdiği kararlardan sadece dördüne milletvekilleri tarafından itiraz edilmiştir. Bu itirazlardan üçünde Komisyon Genel Kurulu, kararı değiştirmeyen birinde konuya ilişkin olarak Çevre Şehircilik Bakanlığı ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı müfettişlerince idari denetim yapılmasının istenmesine karar vermiştir¹⁰⁸. Ancak bir hususu belirtmek gerekir ki Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı'nın kararlarına karşı yapılan kimi itirazların Komisyon Genel Kurulu tarafından görüşülüp karara bağlanması oldukça uzun sürmüştür. Örneğin; 17.01.2014 tarihli ve 9825 sayılı Başkanlık Divanı Kararı'na yapılan itiraz ancak 20 Kasım 2019 tarihinde görüşülüp karara bağlanabilmiştir. Ancak bu uzun süreler sonraki kararlarda rastlanmadığı ve kısa süreler içinde Komisyon Genel Kurulu'nun karar verdiği görülmektedir¹⁰⁹. Meclise dilekçe ile başvuru hakkının amaçlanan fonksiyonları yerine getirebilmesi için Komisyon Genel Kurulu'nun en kısa süre içerisinde itirazları değerlendirmesi yerinde olacaktır.

27. Yasama Dönemi'nde dilekçelerin esası hakkında karar veren TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu, 1041 dilekçe hakkında karar vermiş olup bu kararlar kesinleşmiştir¹¹⁰. TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu'nun her dilekçe

105 24. yasama dönemi TBMM Dilekçe Komisyonu istatistiklerine erişim için bkz., Yasama Derneği, *Türkiye ...*, s. 44-45.

106 <https://www.tbmm.gov.tr/ihitas-komisyonlari/Icerik/ihitas-komisyonlaridilekce-gelen-basvurular/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 07.03.2024.

107 <https://www.tbmm.gov.tr/ihitas-komisyonlari/Icerik/ihitas-komisyonlaridilekce-gelen-basvurular/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 07.03.2024.

108 Yapılan itirazlar ve kararlar için bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihitas-komisyonlari/Icerik/ihitas-komisyonlaridilekce-genel-kurul-calismalari/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024.

109 Örneğin; TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı'nın 11.03.2021 tarihli bir kararına yapılan itiraz, Komisyon Genel Kurulu tarafından 14.07.2021 tarihinde görüşülüp karara bağlanmıştır. Bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihitas-komisyonlari/Icerik/ihitas-komisyonlaridilekce-genel-kurul-calismalari/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024.

110 <https://www.tbmm.gov.tr/ihitas-komisyonlari/Icerik/ihitas-komisyonlaridilekce-gelen-basvurular/>

için toplantı yapmadığı TBMM internet sitesindeki verilerden anlaşılmaktadır. Buna göre TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu, yukarıda da ifade edildiği üzere sadece toplumsal boyutu olan ve genellikle arz eden dilekçeler için toplanmıştır¹¹¹. Diğer dilekçeler için ise toplantısız karar verdiği anlaşılmaktadır. Komisyon Genel Kurulu Kararlarına karşı, milletvekillerinin itiraz etmediği ve bu sebeple dilekçeye ilişkin hususların TBMM’ye sevk edilmediği de müşahede edilen bir diğer husustur.

27. Yasama Dönemi’nde yapılan başvuruların yaklaşık yüzde seksen dördü TBMM internet sitesi üzerinden e-dilekçe yoluyla, yüzde on biri ise posta yoluyla yapılmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere e-dilekçenin sağladığı elektronik ortamda başvuru ve takip imkânı şüphesiz dilekçe hakkının kullanımını cazip hale getirmekte ve kolaylaştırmaktadır.

Mevzuatta yer almamasına rağmen toplu imzaya uygulamada başvurulmaktadır. 27. Yasama Dönemi’nde dilekçelerden 15 bin 607’si tek kişinin imzasını taşımaktayken, 10 bin 383 dilekçeye toplu imza yoluyla 383 bin 85 kişi imza atmıştır. Bu bize toplu imzaların Komisyon’a verilen dilekçeler arasında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Mevzuatta açıkça yer almasa da Komisyon’un bunları işleme alması olumludur.

TBMM Dilekçe Komisyon Başkanlığı web sayfasında 27. Yasama Dönemi’nde verilen dilekçelerin konu dağılımlarını ve bunların dilekçe sayıları ile toplamdaki oranlarını ise şu şekilde paylaşmıştır: Adalet ve Güvenlik 5234 (%20,02); Öteki İstek ve Dilekler (Şikâyetler) 4799 (%18,36); Personel İşlemleri 2663 (%10,09); İhbar ve Şikâyetler 2001 (%7,65); Kişi Özgürlük ve Hak Talepleri 1686 (%6,45). Genel konu başlıkları bunlar olmakla birlikte web sayfasında dilekçelerin konusuna ilişkin daha detaylı verilere ulaşılamamıştır.

TBMM Dilekçe Komisyonu dilekçeleri incelerken 3071 sayılı Kanun’unun m. 8/f.2 hükmünde kendisine verilen yetkileri sıklıkla uygulamıştır. Örneğin; TBMM Başkanlık Divanı dilekçelerin incelenme aşamasında yerinde incelemeler yapmış¹¹²; Komisyon Genel Kurulu ise dilekçelere hakkında karar verebilmek adına alt komisyonlar kurulmasına, muhtelif kamu kurum ve kuruluşlarından bilgi ve belge

[dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610](https://www.tbmm.gov.tr/ihhtisas-komisyonlari/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610), Erişim Tarihi: 23.02.2024.

111 Bu husus TBMM Dilekçe Komisyonu web sayfasında şu şekilde ifade edilmiştir: “... toplumsal boyutu olan ve genellikle arz eden dilekçeler birleştirilerek Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu (DKGK) marifetiyle incelenmektedir.” <https://www.tbmm.gov.tr/ihhtisas-komisyonlari/Icerik/ihhtisaskomisyonlaridilekce-genel-kurul-calismalari/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024; TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu’nun birleştirdiği dilekçeler için yapmış olduğu toplantılar ve tutanakları için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/ihhtisas-komisyonlari/Icerik/ihhtisaskomisyonlaridilekce-27-donem-kararlari/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024.

112 27. Dönem TBMM Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı’nın yapmış olduğu yerinden incelemeler için bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihhtisas-komisyonlari/Icerik/ihhtisaskomisyonlaridilekce-baskanlik-divani-calismalari/dilekce-komisyonu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024.

alınmasına, bilirkişi ve uzmanların çağrılıp dinlenmesine ve yerinde incelemeler yapılmasına karar vermiştir¹¹³.

Tüm bu verilerin yanında 27. Yasama Dönemi'nde reddedilen ve Komisyon Genel Kurulu'nun toplantı yapmadan karar verdiği dilekçelere ilişkin olarak Komisyon web sayfasında bir veriye ulaşılamamıştır.

Yukarıdaki veriler TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının vatandaşlar tarafından etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Dilekçelerin fazlalığı Komisyon'un iş yükünü arttırmakta ve Komisyon Genel Kurulu'nun her bir dilekçe için toplantı yapmasına imkân vermemektedir. Buna rağmen TBMM Dilekçe Komisyonu özellikle son yıllarda önemli işler yapmaktadır. Toplumun genelini ilgilendiren ve Komisyon Genel Kurulu'nun toplantı yaptığı durumlarda alanında uzman kişiler çağrılmakta ve Genel Kurul'a sunumlar yapmakta, dilekçe sahipleri dinlenmekte ve dilekçe konusu enine boyuna tartışılmaktadır. Yapılan bu sunumlar ve tartışmalar neticesinde önemli çıktılar alınmakta ve bu çıktılar bir rapor halinde Cumhurbaşkanı yardımcılıklarına ve bakanlıklara gönderilmektedir. 27. Yasama Dönemi TBMM Dilekçe Komisyonu başkanlarından Mihrimah Belma Satır, *Obezite ile Mücadele Yöntemleri ve Cerrahi Uygulamadaki Malpraktis İddialarına* ilişkin verilen dilekçeler için yapılan bir Komisyon Genel Kurulu toplantısında TBMM Dilekçe Komisyonu'nun etkinliğini şu sözlerle ifade etmiştir¹¹⁴: "... *Burası Dilekçe Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisinde denetim faaliyeti yapan bir Komisyon. Belki geçmişte buraya geldiniz, sunum yaptınız ama bu kadar detaylı görmemiş olabilirsiniz. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte Dilekçe Komisyonunun etkinliği artmıştır. Özellikle bizim yazdığımız alt komisyon raporlarıyla eskiden bakanlar eğer ilgilenirse onun gereğini yerine getiriyorlardı. Bazılarıyla da ilgilenilmeyip orada sünen altında kalabiliyordu. Türkiye'nin gerçekleri bunlar. Ama şimdi bizim verdiğimiz raporlar, Cumhurbaşkanlığı Yardımcısıyla görüşülüyor ve Cumhurbaşkanlığı makamı tarafından takip ediliyor. Yani biz raporumuzda "Sağlık Bakanlığı şunu şunu yapmalı" "Millî Eğitim Bakanlığı şunu şunu yapmalı" diye yazdığımız zaman onun takibini Cumhurbaşkanlığı yapıyor. Buradaki raporumuzun önemini anlatmak için bu kadar detaylı anlattım. Biz de bu anlamda çok uğraşıyoruz, iyi bir rapor çıkarırsak bundan sonrası için hem sağlık sektörümüze hem sağlık turizmimize hem hastalarımıza hem gelecek nesillerimize faydalı olur diye düşünüyoruz.*

113 27. Dönem TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu'nun dilekçelere ilişkin kullandığı yetkiler ve bunların tutanakları için bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihhtisas-komisy onlari/Icerik/ihhtisaskomisy onlaridilekce-toplantilar-ve-yerinde-incelemeler/dilekce-komisy onu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610>, Erişim Tarihi: 23.02.2024; Ayrıca bkz., <https://www.tbmm.gov.tr/ihhtisas-komisy onlari/Icerik/ihhtisaskomisy onlaridilekce-genel-kurul-calismalari/dilekce-komisy onu/f72877d1-b46e-037b-e050-007f01005610#>, Erişim Tarihi: 23.02.2024.

114 Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu Obezite ile Mücadele Yöntemleri ve Cerrahi Uygulamadaki Malpraktis İddialarının Araştırılması ve Alınabilecek Önlemlerin Belirlenmesi Alt Komisyonu Tutanakları, 24.06.2020, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisy on_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2551, Erişim Tarihi: 06.03.2024.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Meclislere dilekçe ile başvuru hakkı Kanun-i Esasi'den günümüze değin bir geçiş dönemi Anayasası olan 1921 Anayasası hariç tüm anayasalarda ihdas edilmiştir. Aynı şekilde 1982 Anayasası'nda siyasi hak ve ödevler kataloğu altında düzenlenmiş bulunmaktadır. Söz konusu hakkın düzenlendiği 74. maddeye göre vatandaşlar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında TBMM'ye dilekçe ile başvuru yapabileceklerdir. Söz konusu hükümde geçmiş dönem anayasalarından farklı olarak yabancılara da bu hakkı tanımıştır. Anayasa'daki bu düzenlemelerin uygulamasını göstermek üzere 3071 sayılı Kanun ve TBMM İç Tüzüğü'nde de konuya ilişkin hükümler düzenlenmiştir.

Çalışmada söz konusu mevzuat hükümleri çerçevesinde TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının hukuki rejimi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda kimlerin dilekçe vereceği, dilekçelerin içeriği ve şekli, bunların sunulması ile dilekçelerin değerlendirme süreçleri ele alınmıştır. TBMM İç Tüzüğü'nde dilekçelerin kapsamı bakımından getirilen sınırlandırmalar, TBMM Dilekçe Komisyonu kararlarına dilekçe sahibinin itiraz edememesi ve uygulamada Dilekçe Komisyonu'nun kendisi için öngörülen sürelerle riayet etmemesi gibi hususlar eleştirilmiştir.

TBMM'ye dilekçe ile her yasama döneminde binlerce dilekçe verilse de bu dilekçeler neticesinde bağlayıcı sonuçlar alınamamaktadır. Ancak bağlayıcı sonuçlar alamaması TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının etkinliğini azaltmamaktadır. Dilekçe Komisyonu aldığı kararlarla muhtelif konularda kamuoyunun dikkatini çekeabilmekte ve yürütme üzerinde bir baskı oluşturabilmektedir. Özellikle son yıllarda TBMM Dilekçe Komisyonu'nun etkin çalışmalarıyla birlikte Komisyon Genel Kurulu'nun toplumun genelini ilgilendiren sınırlı dilekçeler için de olsa aldığı kararlar ve hazırladıkları raporlar bakanlıklara ve Cumhurbaşkanı yardımcılara gönderilmekte ve dilekçe konusu hakkında bir sonuca ulaşmak için çaba gösterilmektedir. Bu durum TBMM'ye dilekçe ile başvuru hakkının yürütmeyi denetleme ve kamuoyunu aydınlatma fonksiyonunun kısmen yerine getirdiğini göstermektedir. TBMM'ye verilen dilekçelerin doğrudan bir kanuni düzenlemeye zemin hazırladığına uygulamada rastlanmamıştır. Ancak bu durum yasama organını ve hükümetin konuya ilişkin dilekçelere kayıtsız kalacağı anlamına gelmemektedir. Özellikle son yıllarda TBMM'ye dilekçe ile başvuruların artması ve TBMM Dilekçe Komisyonu'nun bu konuda etkin çalışmalarına bağlı olarak ilerleyen süreçte dilekçelerin yasama sürecine etki etmesi ve kanuni düzenlemelerin önünü açması oldukça muhtemel görülmektedir.

Sonuç olarak TBMM Dilekçe Komisyonu'nun olabildiğince fazla dilekçe için toplantılar yapıp karar alması ve raporlar hazırlaması, bu raporları idareye ve yürütmeye göndermesi, dilekçelere ilişkin idarenin ve yürütmenin attığı adımları ciddiyetle takip etmesi, kanun yapımını gerektiren dilekçeler için diğer komisyonlar ve TBMM Başkanlığı ile sıkı bir irtibat halinde olması, dilekçe hakkının etkinliğini gelecekte daha fazla arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, *Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları: Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Polonya, Portekiz, İspanya*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/887fd8aa-210e-432b-ba78-6b88ce67fc88>.

Anayurt, Ömer, “1982 Anayasası ve 3071 sayılı Kanuna Göre Dilekçe Hakkı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, S. 23, 2002.

Armağan, Servet, *Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1972.

Başgil, Ali Fuat, *Vatandaşların Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1944.

Çağlayan, Muhtar, “Vatandaşların Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı”, *İdare Dergisi*, S. 250, 1950.

Çakar, Soner, “Komisyon Genel Kurulu ve Meclis Genel Kurulu Süreci”, *Bir Parlamenter Denetim Yolu Dilekçe Komisyonu Çalıştayı*, TBMM Basımevi, Ankara 2017.

Deutscher Bundestag, *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*, (Çev.: Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller), Berlin, 2022.

Dost, Süleyman, “Milletlerarası Hukukta Mütakabiliyet İlkesi”, *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Yıl 2015.

Erdoğan, Mustafa *Anayasa Hukuku*, Orion Kitabevi, 7. Baskı, 2011.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınevi, 4. Baskı, 2021.

Gözübüyük, Şeref, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, 6. Bası, Ankara 2007.

Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2013.

Kazancı, Metin, “Dilekçe Hakkı, Halkın İstekleri ve Yönetim”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 1977.

Palmieri, Sonia A., “Petition Effectiveness: Improving Citizens’ Direct Access to Parliament”, *Australasian Parliamentary Review*, Autumn 2008, Vol. 23(1).

Handley, Robin, “Petitioning parliament”, *Federal Law Review*, (1993) 21.

TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, *TBMM Dilekçe Hakkı*, (Ed.: Ömer Ekşi), TBMM Basımevi, Eylül 2005.

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, 21. Bası, 2017.

Tibúrcio, Tiago, *Rules, Procedures and Practices of the Right to Petition Parliaments*, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies European Parliament, 2023.

Vogiatsiz, Nikos, "The Past and Future of the Right to Petition the European Parliament", *Yearbook of European Law*, Vol. 40, No. 1 (2021).

Yasama Derneği, *Türkiye Büyük Millet Meclisine Bireysel Başvuru Yolları El Kitabı*, (Ed.: Habip Kocaman), Yasama Derneği Yayınları, 2016, Ankara.

Yaşar, Gizem Güner, "Anayasal Bir Hak Olarak Dilekçe Hakkının Etkinliğinin Değerlendirilmesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 25/2 (2023).

Yılmazoğlu, Yunus Emre - Perdecioğlu, İsmail Emrah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Mart 2021.